

Produksjon og markedsforhold

Offentlig forvaltning

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall steg konsumet i offentlig forvaltning med 1,3 prosent i 2003, målt i faste priser. Til sammenligning var veksten i BNP og BNP for Fastlands - Norge, henholdsvis 0,3 og 0,7 prosent. Investeringene i offentlig forvaltning økte med nær 3 prosent, målt i faste priser. Målt som andel av BNP utgjorde konsumet og investeringene i offentlig forvaltning henholdsvis 22 og 3 prosent i fjor.

Antall utførte timeverk i offentlig forvaltning gikk ned med 0,9 prosent fra 2002 til 2003, mens sysselsettingen gikk ned med 0,5 prosent. Dette reduserte antall sysselsatte personer med 3 500 personer, til 721 000 personer. I perioden 1990-2003 økte antall sysselsatte personer i offentlig forvaltning med 141 000 personer. Offentlig forvaltnings andel av samlet sysselsetting økte fra 28 prosent i 1990 til 31 prosent i fjor, mens den tilsvarende andelen av totalt utførte timeverk steg fra 25 prosent i 1990 til 27 prosent i 2003. Det er flere som arbeider deltid i offentlig forvaltning enn i arbeidslivet for øvrig.

Statsforvaltningen

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall steg konsumet i statsforvaltningen med 2,2 prosent i 2003, målt i faste priser. Forsvarskonsumet gikk ned med 1,7 prosent i fjor, mens det sivile konsumet (undervisning, helse -og sosialomsorg, offentlig administrasjon mv.) steg med 3,0 prosent. Av statlig konsum utgjorde det individuelle konsumet (undervisning og helse -og sosialomsorg) 32 prosent, mens det kollektive konsumet utgjorde 68 prosent. Konsumet av helse- og sosialtjenester utgjorde nær 63 prosent av det individuelle konsumet. Konsumet i statsforvaltningen var på 184,4 milliarder kroner i fjor, tilsvarende om lag 12 prosent av BNP.

Antall sysselsatte personer i staten gikk ned med 0,6 prosent i fjor. I forsvaret gikk sysselsettingen ned med 2,6 prosent, mens sysselsettingen i sivil statlig forvaltning var nær uendret fra året før. Innenfor helse- og sosialomsorg og undervisning økte antall sysselsatte personer med henholdsvis 1,2 og 5,0 prosent. Antall utførte timeverk gikk ned med nær 1 prosent selv om det var en ekstra arbeidsdag i fjor sammenlignet med året før. Dette skyldes fortsatt økt sykefravær og redusert overtidsarbeid.

Statsforvaltningen sysselsatte 265 000 personer i 2003, tilsvarende 12 prosent av landets sysselsetting. I statlig undervisning og helse- og sosialtjenester var det henholdsvis 35 000 og 118 000 sysselsatte personer i fjor, mens annen statlig virksomhet sysselsatte 112 000 personer.

Produksjon og konsum i offentlig forvaltning

Produksjonen i offentlig forvaltning verdsettes som summen av produktinnsats (varer og tjenester som offentlig forvaltning disponerer til sine produksjonsformål), lønnskostnader (bruken av egen arbeidskraft), kapitalslit (bruken av egen produksjonskapital) og eventuelle netto næringskatter på egen virksomhet. Konsum i offentlig forvaltning er definert som forvaltningens utgifter til konsum. Disse utgiftene verdsettes som verdien av produksjonen, men fratrukket gebyrinntektene ved salg til andre sektorer mot særskilt betaling. I tillegg kommer produktkjøp til husholdningene, definert som offentlig forvaltnings kjøp/betaling av varer og tjenester fra private aktører og som formidles direkte videre til husholdningene. Størstedelen av dette er betaling for ulike helse- og omsorgstjenester og medisinsk utstyr levert fra private aktører. Andre eksempler på slike "produktkjøp" er det offentliges finansiering av skolebuskjøring utført av private busselskaper.

Konsumet i offentlig forvaltning deles i to hovedkategorier, kollektivt konsum og individuelt konsum. De siste årene har det vært et økende omfang av at kommunalt produserte tjenester legges ut på anbud. Denne overgangen fra produsentrollen til bestillerrollen for offentlig forvaltning vil ikke (eller i liten grad) påvirke offentlig forvaltnings konsum. Kommunene vil i de fleste av disse tilfellene fortsatt betale for tjenestene selv om de ikke lenger produserer dem. Men dette betyr at man i fremtiden vil få større forskjell mellom offentlig konsum og offentlig produksjon.

Konsum og produksjon i offentlig forvaltning. Milliarder kroner

	2002	2003
Produksjon i offentlig forvaltning	357,8	368,0
Gebyrinntekter (-)	51,4	47,8
Produktkjøp til husholdningene (+)	30,5	32,4
= Konsum i offentlig forvaltning	336,8	352,6

¹ Produksjonsvirksomheten i Statens vegvesen ble omdannet til Mesta AS fra 1/1-2003. Dermed ble produksjonen redusert med 6,2 mrd i fjor. Produksjonen ble ført som en "konstruert" gebyrstørrelse i nasjonalregnskapet. Dette førte til at gebyrene ble redusert i 2003.

Bruttorealinvesteringene steg med om lag 5 prosent i fjor, målt i faste priser. Investeringene i sivil statlig forvaltning og forsvaret økte med henholdsvis 5 og 2 prosent. Innenfor statlig undervisning og helse- og sosialomsorg økte investeringene med henholdsvis 5 og 28 prosent, mens investeringene i annen statlig virksomhet gikk ned med 6 prosent. Den sterke investeringsveksten innenfor helse- og sosialomsorg skyldes høye investeringer i Helse Midt-Norge og Helse Sør. Investeringene i statsforvaltningen var på 19,2 milliarder kroner i fjor, tilsvarende 7 prosent av samlede bruttorealinvesteringer. I offentlig administrasjon

Nøkkel tall for offentlig forvaltning. 1998- 2003 Mrd. kr.

	1998	1999	2000	2001	2002*	2003*
Nettofinansinvestering						
Offentlig forvaltning, påløpte verdier	40,3	77,1	228,6	210,3	139,3	130,1
Statsforvaltningen, bokførte verdier	53,0	61,2	178,6	221,3	130,7	138,3
Kommuneforvaltningen, bokførte verdier	-6,2	-9,8	-5,5	-8,7	7,0	-13,1
Offentlig forvaltning, påløpte verdier, prosent av BNP	3,6	6,3	15,6	13,8	9,1	8,3
Omfanget på offentlig forvaltning						
Utgifter i offentlig forvaltning, prosent av BNP	46,0	44,6	40,0	41,2	44,2	45,3
Konsum i offentlig forvaltning, prosent av BNP	21,4	21,3	19,1	20,6	22,1	22,4
Utførte timeverk, prosent av samlet sysselsetting	26,4	26,7	26,6	26,8	26,8	26,9
Påløpte skatter, prosent av BNP	43,4	43,0	43,1	43,7	43,3	43,6

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Nasjonalbudsjettet.

(veier, broer mv.) og jernbanetransport ble det investert for 10,7 milliarder kroner i fjor, mens investeringene innen helse- og sosialomsorg var på 4,4 milliarder kroner.

Produksjonsvirksomheten i Statens vegvesen ble skilt ut som et eget selskap (Mesta AS) fra 1. januar 2003. Dette betyr at produksjon, sysselsetting (utførte timeverk) og annen ressursbruk i statsforvaltningen ble redusert, og ga en tilsvarende økning i bygge- og anleggsvirksomhet i markedsrettet sektor. Konsum i offentlig forvaltning og investeringer blir imidlertid ikke påvirket av denne type omklassifiseringer fordi utgifter til egen ressursinnsats erstattes av kjøp av tjenester fra Mesta A/S. Produksjonsverdien i Statens vegvesen ble satt lik summen av kostnadene. I 2002 utgjorde produksjonsvirksomheten i Statens vegvesen 6,2 milliarder kroner og sysselsatte 4 500 personer.

Kommuneforvaltningen

Ifølge foreløpige anslag steg konsumet i kommuneforvaltningen med bare 0,3 prosent i fjor, målt i faste priser. Kollektivt og individuelt konsum utgjorde henholdsvis 80 og 20 prosent av kommunalt konsum i fjor. Av det individuelle konsumet utgjorde konsumet av helse- og sosialtjenester 66 prosent. Konsumet i kommuneforvaltningen var på 168,2 milliarder kroner i fjor, tilsvarende 11 prosent av BNP.

I følge foreløpige nasjonalregnskapstall steg lønnskostnadene i kommunesektoren med 5,9 prosent i fjor, målt i løpende priser. Dette skyldes økte timeverklønnskostnader på 6,7 prosent og en reduksjon i antall utførte timeverk på 0,7 prosent. Innenfor helse- og sosialomsorg og undervisning gikk antall utførte timeverk litt ned. I annen kommunal virksomhet (offentlig administrasjon, kultur, vannforsyning og renovasjon) gikk antall utførte timeverk ned med 2 prosent.

Antall sysselsatte personer i kommuneforvaltningen gikk ned med 0,4 prosent i fjor. Mens antall sysselsatte personer innenfor helse- og sosialomsorg og undervisning var nær uendret fra året før, gikk sysselsettingen i annen kommunal virksomhet ned med 2 prosent.

Offentlig forvaltnings utgifter etter formål i prosent av totale utgifter. 1992-2002. Utgiftsandeler i prosent

	1992	1998	2002*
Løpende totale utgifter, mill. kroner	3411 409	521 075	674 750
01. Alminnelig offentlig tjenesteyting	12,2	10,8	11,2
Av dette			
011 Utøvende og offentlig tjenesteyting	2,3	2,5	3,8
012 Internasjonal økonomisk bistand	1,9	2,0	2,1
017 Offentlige gjeldstransaksjoner	6,2	1,4	3,9
02. Forsvar	5,7	4,9	4,5
03. Politi, rettsvesen mv.	1,8	2,0	2,3
04. Næringsøkonomiske formål	12,9	10,6	9,2
Av dette			
042 Jordbruk, skogbruk, fiske og fangst	3,8	2,8	2,3
045 Transport	6,0	5,4	4,5
05. Miljøvern	1,1	1,0	0,6
06. Boliger og nærmiljø	1,1	0,8	0,4
07. Helsepleie	12,8	15,7	16,6
Av dette			
071 Medisinske produkter, apparater og utstyr	1,2	1,8	1,6
072 Helsetjenester utenfor helseinstitusjoner	3,5	3,9	2,0
073 Helseinstitusjoner	7,7	9,5	11,2
08. Fritid, kultur og religion	2,8	2,5	2,3
09. Utdanning	12	13,9	13,3
Av dette			
091 Grunnskoler og førskoler	4,5	5,6	5,9
092 Videregående skoler	3,1	3,3	3,0
094 Universiteter og høyskoler	3,2	3,4	3,3
10. Sosiale omsorgstjenester	37,1	37,2	39,3
Av dette			
101 Sykdom og uførhet	9,7	10,5	12,3
102 Alderdom	13,8	15,2	15,1
104 Barn og familie	6,3	7,1	7,0
105 Arbeidsledighet	3,3	1,2	1,5

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Det var i alt 455 000 sysselsatte personer og 338 000 normalårsverk i kommuneforvaltningen i 2003. De sysselsatte utgjør om lag 20 prosent av landets sysselsatte, mens antall utførte timeverk utgjør 16 prosent av alle utførte timeverk. Kommunal undervisning og helse- og omsorgstjenester sysselsatte henholdsvis 126 000 og 265 000 personer i fjor, mens annen kommunal virksomhet sysselsatte 64 000 personer.

Ifølge foreløpige anslag for kommunesektoren økte bruttorealinvesteringene med 1,6 prosent i 2003, målt

Konsum i offentlig forvaltning og BNP for Fastlands - Norge. Årlig volumendring i prosent

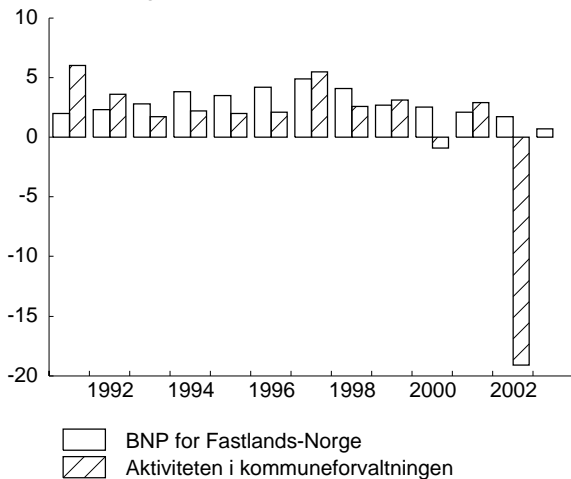
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002*	2003*
Konsum i offentlig forvaltning	5,4	5,6	2,7	1,5	1,5	3,1	2,5	3,3	3,2	1,3	5,8	3,1	1,3
BNP for Fastlands - Norge	2,0	2,3	2,8	3,8	3,5	4,2	4,9	4,1	2,7	2,5	2,1	1,7	0,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Aktiviteten i kommuneforvaltningen og BNP for Fastlands-Norge

Volumendring fra året før. Prosent. 1991-2003

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i faste priser. I pleie- og omsorgssektoren steg investeringene med 14 prosent, noe som skyldes høye investeringer knyttet til gjennomføringen av handlingsplanen for eldreomsorgen. I undervisningssektoren økte investeringene med 4 prosent, mens investeringene i annen kommunal virksomhet gikk ned med hele 15 prosent. Bruttorealinvesteringene var på 25,4 milliarder kroner i fjor og utgjorde 10 prosent av samlede bruttorealinvesteringer.

Utviklingen i offentlig konsum og BNP for Fastlands - Norge

Ifølge foreløpige anslag økte konsumet i offentlig forvaltning med 1,3 prosent i fjor, mens BNP for Fastlands - Norge steg med 0,7 prosent. På begynnelsen av 1990-tallet økte konsumet i offentlig forvaltning sterkere enn BNP for Fastlands - Norge, hovedsakelig som følge av sterk vekst i statlig konsum. I perioden 1993-1998 vokste offentlig konsum svakere enn verdiskapingen for fastlandsøkonomien, mens forholdet var omvendt i tidsrommet 2001-2003.

Kommuneforvaltningens inntekter og utgifter i 2003

Overskudd for lånetransaksjoner, som tilsvarende begrepet nettofinansinvesteringer, er en viktig indikator ved vurdering av kommuneøkonomien. Ifølge foreløpige regnskapstall var underskuddet på 13,1 milliarder kroner i 2003. Dette skyldes at kommunesektorens samlede inntekter gikk ned i fjor, mens de totale utgiftene økte.

Kommuneforvaltningens samlede løpende inntekter i 2003 er anslått til 193 milliarder kroner, en nedgang på 6 prosent i fjor. Nedgangen skyldes hovedsakelig at statens overføringer til kommunesektoren ble redusert med 18 prosent eller 17,2 milliarder kroner nominelt fra 2002 til 2003. I forbindelse med statens overtakelse av spesialisthelsetjenesten, fikk fylkeskommunene et tilskudd på 21,6 milliarder kroner i 2002 som bidrog til å slette fylkeskommunal gjeld. Av den grunn var overføringene til kommunesektoren høyere i 2002 enn i 2003. Skatteinntektene økte med nær 7 prosent i fjor, mens formuesinntektene gikk ned med 17 prosent eller 1,6 milliarder kroner. De reduserte formuesinntektene skyldes det lave rentenivået i fjor.

Kommuneforvaltningens samlede løpende utgifter, inklusive investeringer i fast realkapital, økte med 4 prosent, eller 8 milliarder kroner, fra 2002 til 2003. Lønnskostnadene økte med 5,9 prosent og bidrog sterkt til utgiftsøkningen. De foreløpige regnskapstallene indikerer at bruttorealinvesteringene økte med nær 4 prosent i 2003. Formuesutgiftene ble redusert med 1,9 milliarder kroner, noe som skyldes det lave rentenivået i fjor.

Nærmere om kommunenes økonomi

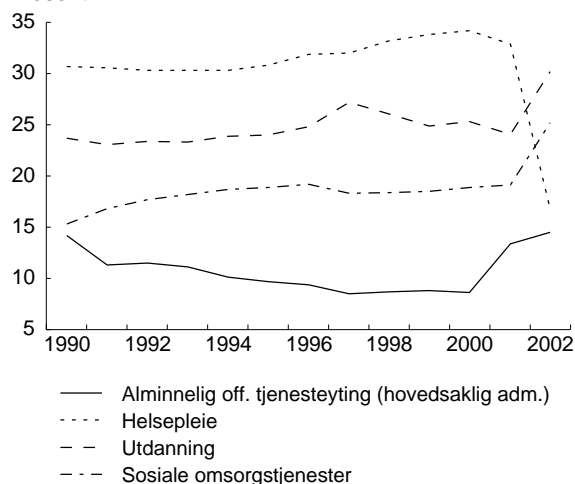
Tall for 2002 fra kommunedatabasen KOSTRA viste at netto driftsresultat for fylkeskommunene ble kraftig forbedret, mens kommunene utenom Oslo fikk en vesentlig svekkelse av netto driftsresultat.

Netto driftsresultat kan benyttes til finansiering av brutto realinvesteringer eller avsettes til seinere bruk. Fylkeskommunene fikk et netto driftsresultat på 8,5 prosent av driftsinntektene i 2002, en forbedring fra fjoråret på 6,7 prosentpoeng. Utviklingen den siste tiårsperioden viser en styrket finansiell stilling fram til midten av 1990-tallet. I de påfølgende årene falt netto driftsresultat i prosent av driftsinntektene, og fylkeskommunes inntekter dekket ikke de løpende utgiftene. I 2001 fikk fylkeskommunene et netto driftsresultat på 1,7 prosent av driftsinntektene. Mens kommunene fram til 2001 har hatt en bedre økonomisk stilling enn fylkeskommunene, var forholdet omvendt i 2002. Netto driftsresultat utgjorde nær null prosent av driftsinntektene i 2002, en vesentlig svekkelse fra fjoråret.

Gjennomsnittlig brutto driftsresultat for kommunene, utenom Oslo, var nær null prosent av driftsinntektene i 2002, mens Oslo kommune hadde et resultat på 3,0 prosent.

Kommuneforvaltningens utgifter etter formål som andel av totale utgifter. 1990=100

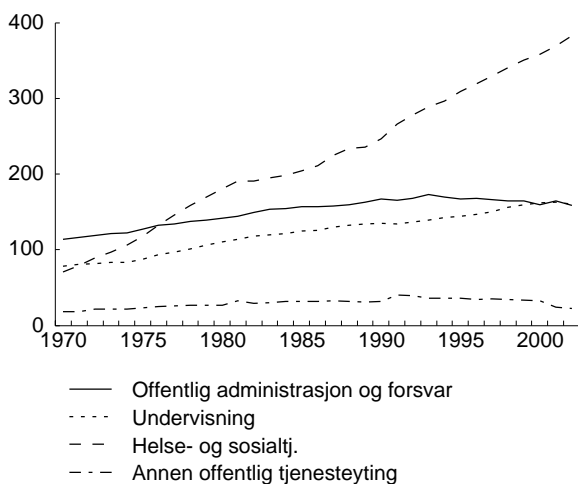
Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Sysselsatte i offentlig forvaltning. 1970-2002

1000 personer

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Utenom Oslo kommune var det kommunene i gruppen «Mellomstore kommuner med lave bundne kostnader per innbygger, høye frie disponible inntekter» som kom best ut med 1,0 prosent brutto driftsresultat per innbygger. Kommunene i gruppen «Små kommuner med høye bundne kostnader per innbygger, lave frie disponible inntekter» hadde det svakeste resultatet med -0,7 prosent.

Til forskjell fra netto driftsresultat er det i brutto driftsresultat ikke gjort fradrag for netto rente- og avdragsutgifter. I netto driftsresultat er beregnede avskrivningskostnader trukket fra. Avskrivninger, som er et uttrykk for verdiforringelsen på kommunale anleggsmidler, føres i driftsregnskapet. Kapitalslit inngår i beregningene av netto finansinvesteringene. Den gir uttrykk for den verdiforringelse av realkapital som skjer i løpet av året. Kapitalslit fremkommer ikke

Nærmere om fordelingen av offentlige utgifter etter formål

I tabellen som omhandler offentlig forvaltnings utgifter finner vi offentlige utgifter fordelt på formål som er den internasjonale standarden for formålsgruppering. Gruppen sosiale omsorgstjenester legger beslag på den største andelen av de totale utgiftene. Fra 1992 til 2002 økte gruppens utgiftsandel fra 37,1 til 39,3 prosent, og i 2002 utgjorde trygdeutgiftene til de sosiale omsorgstjenestene 265,2 milliarder kroner. Økningen skyldes økte utgifter til formål innenfor kategoriene alderdom og sykdom og uførhet. Det er folketrygden som dekker utbetalingene til disse formålene. Utgiftsandelen knyttet til alderdom steg fra 13,8 prosent i 1992 til 15,1 prosent i 2002. I samme periode økte utgiftsandelen knyttet til sykdom og uførhet fra 9,7 til 12,3 prosent.

I 2002 var utgiftene til alderstrygd kommet opp i 38 prosent av de samlede utgiftene til sosiale omsorgstjenester, en økning på 1 prosentpoeng sammenlignet med andelen i 1992. Andelen av totalutgiftene til syke og uføre steg fra 26 prosent i 1992 til 31 prosent i 2002.

Den nest største utgiftsposten er helsepleie. Målt som andel av offentlig forvaltnings samlede utgifter, steg utgiftene til helsepleie fra 12,8 prosent i 1992 til 16,6 prosent i 2002. En viktig forklaring er økte utgifter til helseinstitusjoner. Utgiftsandelen til utdanning økte fra 12,0 til 13,3 prosent i løpet av samme tidsrom, vesentlig som følge av økte utgifter til grunnskoler knyttet til grunnskolereformen. Utgiftsandelen til næringsøkonomiske formål har gått ned, fra 12,9 prosent i 1992 til 9,2 prosent i 2002. I samme periode ble utgiftsandelen til alminnelig offentlig tjenesteyting redusert fra 12,2 til 11,2 prosent, noe som skyldes lavere utgifter knyttet til offentlige gjeldstransaksjoner.

direkte fra kommuneregnskapet, men kan beregnes ut fra størrelsen på verdien av den oppsamlede realkapital i kommuneforvaltningen.

Brutto driftsresultat kan derfor i stor grad sammenliknes med begrepet «driftsresultat» i resultatoppstillingen til bedrifter med regnskapsplikt etter regnskapsloven. Siden de beregnede avskrivningene er gjennomført noe ulikt i kommunene, vil denne resultatindikatoren i noe grad avspeile i hvilken grad disse kostnadene er tatt med.

I prosent av brutto driftsinntektene var kommunenes og fylkeskommunenes langsiktige gjeld henholdsvis 143 og 8 prosent i 2002. Fylkeskommunal gjeld utgjorde nær 34 prosent av brutto driftsinntekter i 2001. I forbindelse med statens overtakelse av spesialisthelsetjenesten, ble det gitt et tilskudd på 21,6 milliarder kroner i 2002 som skulle slette fylkeskommunal gjeld. Fylkeskommunenes gjeld som andel av inntektene ble dermed kraftig redusert i 2002. Utviklingen i langsiktig gjeld bestemmes av nye låneopptak og avdrag på tidligere lån. I løpet av tiårsperioden 1992-2002 ble

Kommuneforvaltningens inntekter og utgifter etter art.

Millioner kroner

	2001	2002	Anslag 2003
A. Løpende inntekter	223 976	205 355	193 233
1. Formuesinntekter, renter	9 953	9 579	7 956
2. Skatteinntekter	107 644	90 881	97 063
3. Andre løpende overføringer	102 100	100 471	83 293
Overføringer innen offentlig forvaltning	99 198	97 515	80 299
Andre overføringer	2 902	2 956	2 994
4. Driftsresultat ³	4 279	4 424	4 921
C. Totale inntekter (=A)	223 976	205 355	193 233
D. Løpende utgifter	223 289	191 453	198 655
1. Formuesutgifter, renter	9 271	9 546	7 688
2. Overføringer til private	21 215	20 912	22 219
3. Andre løpende overføringer	224	1 081	597
Overføringer innen offentlig forvaltning	2 078	1 550	1 097
Overføringer til kommunal forretningsdrift	-1 854	-469	-500
4. Konsum i kommuneforvaltningen	192 579	159 914	168 151
Lønnskostnader	144 775	120 266	127 402
Produktinnsats	50 039	40 632	41 956
Kapitalslit	16 527	16 489	16 462
Gebyrer (-)	-31 764	-29 784	-30 827
Ordinære gebyrer	-30 576	-28 828	-29 899
Inntekter av egne bygg- og anleggsarbeider	-1 188	-956	-928
Korr. driftsresultat ¹	4 279	4 424	4 921
Produktkjøp til husholdninger	8 723	7 887	8 237
E. Sparing (A-D)	687	13 902	-5 422
F. Kapitalutgifter	9 341	6 862	7 655
1. Nettoinvestering i fast realkapital	10 514	8 013	8 963
Bruttoinvestering i fast realkapital	27 041	24 502	25 425
Kapitalslit (-)	-16 527	-16 489	-16 462
2. Netto kjøp av tomter og grunn	-1 369	-1 428	-1 383
Kjøp av tomter og grunn	1 118	796	816
Salg av tomter og grunn (-)	-2 487	-2 224	-2 199
3. Kapitaloverføringer	196	277	75
G. Totale utgifter (D+F)	232 630	198 315	206 310
H. Nettofinansinvesteringer (C-G)	-8 654	7 040	-13 077
2. Overskudd før lånetransaksjoner	-8 654	7 040	-13 077

¹ Driftsresultat i kommunal vannforsynings-, avløps- og renovasjonsvirksomhet.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

gjeldsbelastningen for kommunene redusert til vel 49 prosent i 1998. De siste fire årene har gjeldsbelastningen økt sterkt. I samme tidsrom økte brutto investeringsutgifter i kommunene jevnt fra et nivå på 8,8 prosent av brutto driftsinntekter i 1993 til 15,2 prosent i 2002. Utviklingen innebærer at kommunene i første del av perioden finansierte både stadig økte investeringsutgifter og en viss nedbemanning av gjeld gjennom tilskudd fra driftsmidler, egne fonds og salgsinntekter. De siste fire årene har vært preget av en fortsatt økt utbyggingsaktivitet, men denne har i økende grad blitt finansiert gjennom økt gjeldsbelastning.

I 2002 var gjennomsnittlig netto lånegjeld per innbygger for kommunene eksklusive Oslo 46 412

Ny formålsgruppering av offentlige utgifter

Formålsgruppering av offentlig forvaltnings utgifter innebærer at utgiftene fordeles etter hva som er hovedhensikten eller formålet med utgiften. Formålsgrupperingen følger nå den internasjonale standarden SNA/ESA som ble vedtatt av FN, OECD, Verdensbanken, IMF og EU våren 1999. Med den reviderte grupperingen tilfredsstiller Norge de nye internasjonale rapporteringskravene på dette området. Denne klassifikasjonen benyttes både i finansstatistikken og nasjonalregnskapet, og internasjonalt av FN og OECD. Klassifikasjonen betegnes COFOG (Classification of the Functions of Government). Som et ledd i tallrevisjonen av offentlig forvaltnings finanser, som ble fullført i 2002, er denne nye internasjonale formålsgrupperingen innarbeidet i tidsseriene for staten og kommunene. Ny formålsgruppering er tilbakeført til 1990.

Driftsresultat og nettofinansinvesteringer

Netto driftsresultat bygger på regnskapsoppstillingen til kommuneregnskapene. Den viser differansen mellom driftsinntekter og driftsutgifter inklusive renter og avdrag. Forskjellen mellom brutto og netto driftsresultat viser hvor mye av inntektene som brukes til å betale renter og avdrag. Netto driftsresultat kan enten brukes til å finansiere investeringer eller avsettes til senere bruk.

Netto finansinvesteringer, eller overskudd før lånetransaksjoner, bygger på nasjonalregnskapets gruppering. Dette måles som samlede inntekter fratrukket samlede utgifter, inklusive utgifter til bruttorealinvesteringer, mens låne- og avdragsutgifter holdes utenom. Netto finansinvesteringer, tillagt eventuelle omvurderinger av fordringer og gjeld, bestemmer utviklingen i kommuneforvaltningens netto fordringsposisjon. Dersom netto finansinvesteringer er negativt, kalles det også underskudd før lånetransaksjoner.

kroner. Oslo kommunes netto lånegjeld per innbygger var klart lavere, 20 154 kroner per innbygger. For Bergen, Trondheim og Stavanger under ett lå dette tallet om lag 10 000 kroner høyere. Gjennomsnittet for store kommuner utenom de fire største byene var om lag 45 000 kroner per innbygger. Kommuner med høyest frie disponible inntekter per innbygger kjennetegnes av et høyt innslag av inntekter fra kraftutbygging. Disse kommunene hadde en gjennomsnittlig netto lånegjeld per innbygger på 64 800 kroner i 2002. For øvrig lå netto lånegjeld per innbygger nær landsgjennomsnittet for alle de øvrige kommunegruppene.

Utvinning av råolje og naturgass**Produksjons og markedsforhold**

Ved inngangen til 2003 var oljeprisen i overkant av 30 dollar per fat, og ved utgangen av året var prisen på samme nivå. I løpet av året har imidlertid prisen svingt en del i løpet av relativt korte tidsperioder. På sitt høyeste var oljeprisen oppe i 34,9 dollar per fat

den 10. mars, og nede i 23,1 den 29. april. Den gjennomsnittlige prisen på Brent Blend for 2003 var 28,9 dollar per fat, mot 25 dollar per fat i 2002, altså en vekst på hele 15,6 prosent. Omregnet til norske kroner gikk oljeprisen opp med 3,6 prosent, til 204,7 kroner per fat.

Ifølge det kvartalsvise nasjonalregnskapet (KNR) var verdien av olje- og gassproduksjonen 308,2 milliarder kroner i 2003, mot 292,2 milliarder kroner i 2002. Oppgangen fra 2002 til 2003 skyldes hovedsakelig at oljeprisen gikk opp. Oljeproduksjonen var lavere i 2003 enn i 2002, mens gassproduksjonen var høyere.

Eksportverdien av råolje gikk marginalt ned fra 197,9 milliarder kroner i 2002 til 196,7 milliarder kroner i 2003. Eksportverdien av naturgass økte imidlertid til 68,1 milliarder kroner, fra 59,4 milliarder i 2002. Økningen skyldes hovedsakelig at produksjonen av naturgass økte fra 65,5 milliarder Sm³ naturgass i 2002 til 73,4 milliarder Sm³ i 2003. I tillegg kommer eksport av LPG, råbensin, whitespirit mv. Dette utgjør 22,8 milliarder i 2003, mot 16,6 milliarder i 2002.

I 2003 var den samlede bruttoproduksjonen av petroleum på norsk sokkel 258,5 millioner Sm³ oljeekvivalenter (o.e.), mot 256,0 millioner Sm³ o.e. i 2002. Av den totale produksjonen i 2003 utgjør produksjonen av råolje (inkl. NGL og kondensat) 183,4 millioner Sm³ o.e., og produksjonen av naturgass 75,2 millioner Sm³ o.e. Oljeproduksjonen gikk ned med 2,1 prosent fra 2002 til 2003, noe mindre enn nedgangen fra 2001 til 2002. Gassproduksjonen nådde i 2003 derimot en ny produksjonstopp, 9,2 prosent over produksjonsnivået i 2002.

Ved årsskriftet var det 47 produserende felt på norsk kontinentalsokkel. Ekofisk, det første feltet som ble satt i drift på norsk sokkel i 1971, var i 2003 det oljefeltet som hadde størst produksjon. Dette feltet alene produserte 16,7 millioner tonn oljeekvivalenter i 2003, en gjennomsnittlig dagsproduksjon på 340 800 fat per dag, en marginal nedgang fra 2002. Andre store felt er Gullfaks, Åsgard, Troll C, Statfjord, Troll Vest, Heidrun og Oseberg. De tre feltene Fram, Grane og Mikkell ble satt i drift mot slutten av 2003.

Den samlede produksjonen av naturgass domineres av de tre store feltene Troll Øst, Sleipner Øst og Åsgard. I 2003 produserte disse tre feltene henholdsvis 24,3, 13,2 og 10,4 milliarder Sm³ naturgass, eller 63,6 prosent av den samlede gassproduksjonen på norsk sokkel. To andre store gassprodusenter, Ekofisk og Oseberg stod for 9,7 milliarder Sm³ naturgass. Til sammen står disse fem feltene for hele 76,4 prosent av gassproduksjonen på norsk sokkel.

I juni 2003 kom Oljedirektoratet (OD) med oppdatert ressursregnskap per 31.05.2003. Da var det samlet produsert 3,5 milliarder Sm³ oljeekvivalenter på norsk

Produksjon av olje (inkl. NGL og kondensat) og gass i 2003

	Produksjon 2003	Endring fra 2002	Endring fra 2002	Andel av
				henholdsvis olje- og gass- produksjonen
	Tusen Sm ³ o.e.	Tusen Sm ³ o.e.	Prosent	Prosent
Petroleum i alt	258 497	2 474	1	
Olje i alt	183 273	-3 869	-2	100
Herav:				
Åsgard	13 978	1 075	8	8
Gullfaks	13 822	77	1	8
Statfjord	10 913	-60	-1	6
Ekofisk	19 844	-89	0	11
Troll Vest	10 865	-365	-3	6
Heidrun	9 783	-1 119	-10	5
Troll C	12 135	961	9	7
Oseberg	9 937	-707	-7	5
Gass i alt	75 224	6 343	9	100
Herav:				
Troll Øst	24 315	368	2	32
Sleipner Øst	13 158	-360	-3	17
Ekofisk	4 340	-990	-19	6
Gullfaks	3 564	758	27	5
Oseberg	5 338	1 999	60	7
Åsgard	10 351	2 994	41	14

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

sokkel siden starten i 1971. De totale utvinnbare ressursene (inkludert det som allerede er produsert) estimeres til 12,8 milliarder Sm³ o.e. Dette er en nedjustering av ressursanslagene på en milliard Sm³ o.e. siden 31.12.2002. Usikkerheten i det totale estimatet er stor, og angis med et spenn fra 10,5 til 14,5 milliarder Sm³ o.e. De gjenværende utvinnbare ressursene er beregnet til 9,2 milliarder Sm³ o.e. Gjenværende reserver i felt som er omfattet av godkjent plan for utbygging og drift (PUD) anslås til 3,8 milliarder Sm³ o.e. og utgjør dermed om lag 41 prosent av de antatt totalt gjenværende ressursene. Resten av de gjenværende ressursene er knyttet til funn uten godkjent PUD, mulige tiltak for økt utvinning og ikke-oppdagede ressurser.

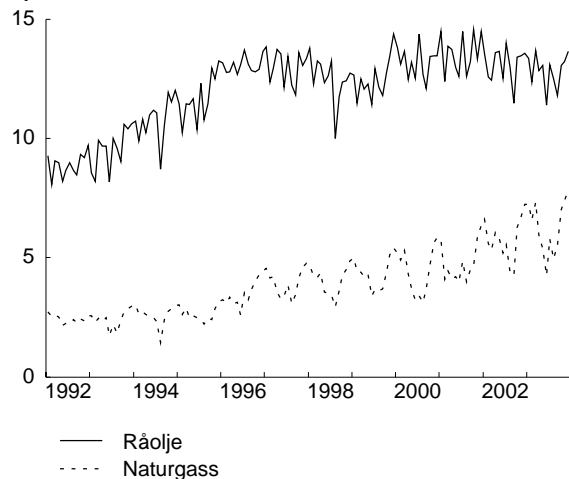
Investeringer

Endelige investeringer for 2003

Ifølge oljestatistikkens tall for kvartalsvise investeringer ble de samlede investeringene i olje- og gassvirksomheten, inkludert rørtransport, 64,4 milliarder kroner i 2003. Dette er en økning på 10,3 milliarder kroner sammenlignet med endelige tall for 2002. De endelige investeringene for 2003 ble noe lavere enn man har anslått de siste kvartalene. I februar 2003 ble investeringene i 2003 anslått til hele 71,1 milliarder kroner. I årene 1997-2001 har de endelige investeringstallene gjennomgående vært høyere enn det operatørselskapene har anslått gjennom de kvartalsvise investeringstellingene i investeringsåret.

Olje- og gassproduksjon. 1992-2003

Råolje (mill tonn) og naturgass (mrd. Sm³)
Ujusterte tall.

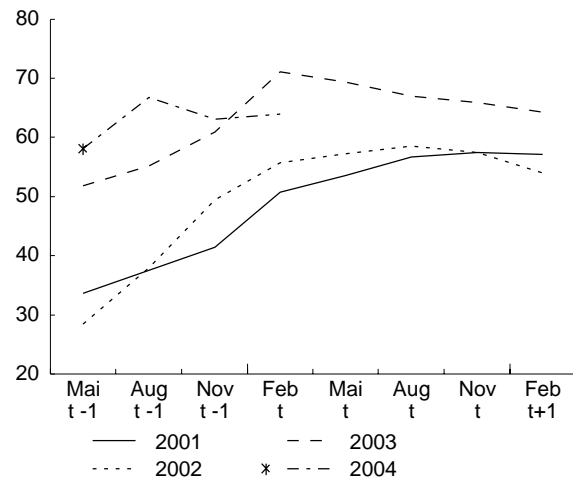
Kilde: Oljedirektoratet.

De endelige investeringene i letevirksomhet i 2003 ble 4,1 milliarder kroner. Dette er 0,4 milliarder kroner mindre enn i 2002. Det har ikke vært så lav leteaktivitet siden tellingene startet i 1984, selv målt i løpende priser. I 1988 var investeringene 4,2 milliarder kroner. I 1997 nådde man et foreløpig toppår, hvor man investerte 8,3 milliarder kroner i letevirksomhet.

Investeringene i feltutbygging i 2003 utgjorde 16,8 milliarder kroner. Dette er en nedgang på 1,1 milliarder kroner sammenlignet med 2002. Investeringene i felt i drift utgjorde 29,8 milliarder kroner. Dette er en økning på hele 2,8 milliarder kroner, eller 10,4 prosent sammenlignet med 2002. De siste årene har investeringene i feltutbygging falt, mens investeringene i felt i drift har steget. Dette skyldes hovedsakelig to faktorer. Den ene er at det bygges ut færre felt enn tidligere, og det andre er måten felt blir bygget ut på. Felt bygges i stadig større grad ut i tilknytning til eksisterende infrastruktur, og da blir en større del av investeringene ført som investeringer til felt i drift, og en mindre del til feltutbygging.

For å få et best mulig inntrykk over utviklingen over investeringer knyttet til felt kan man se på feltutbygging og felt i drift samlet. I 2003 ble det investert 46,6 milliarder kroner i felt, mot 44,9 milliarder i 2002. Dette er en økning på 1,7 milliarder, eller 3,8 prosent. I 2001 ble det investert 47,4 milliarder kroner.

For landvirksomhet og rørtransport var investeringene henholdsvis 10,8 og 2,9 milliarder kroner i 2003. Dette er en kraftig økning i forhold til 2002. For landvirksomheten øker investeringene med 7,2 milliarder, som utgjør en tredobling i fra 2002. Hovedårsaken til dette er to store landvirksomhetsutbygginger. Det ble i 2003 investert store summer både på Kårstø og på Melkøya. Melkøya er landanlegget hvor gassen fra Snøhvit skal føres i land utenfor Hammerfest. Investeringene i rør-

Årsanslag for påløpte investeringskostnader i oljevirksomheten gitt på ulike tidspunkter. 2001-2004. Mrd. kroner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

transport økte med 1,8 milliarder, eller 169,1 prosent, fra 2002 til 2003. Dette skyldes flere store utbygginger, blant annet Ringhorne rør og Kvitebjørn rør. I tillegg investeres det større summer knyttet til Gassled.

Volumentvikling

Ifølge foreløpige KNR-tall økte investeringene i utvinning og rørtransport med 15,8 prosent i 2003, etter å ha falt med 3,6 prosent året før, når en regner i faste priser.

Anslag for 2004

Oljestatistikken samler på kvartalsbasis inn oljeselskapenes egne anslag for sine fremtidige investeringskostnader. Statistikken inkluderer alle aktive lisenser, samt alle felt og rør som er i drift, alle felt og rør som skal bygges ut, som har godkjent Plan for Utbygging og Drift (PUD), samt landanlegg direkte knyttet mot olje og gassproduksjonen. Investeringene til olje og gassvirksomheten i 2004, inkludert rørtransport, ble i 1. kvartal 2004 anslått til 63,9 milliarder kroner. Anslaget er 7,2 milliarder kroner lavere enn tilsvarende anslag gitt i 1. kvartal 2003 for 2003. Det er særlig innenfor feltinvesteringer nedgangen viser seg.

Investeringene i letevirksomhet i 2004 er nå anslått til 4,0 milliarder kroner. Det er kun en gang tidligere gitt et så lavt investeringsanslag for letevirksomheten i løpende priser i 1. kvartal i investeringsåret. Det rekordlave anslaget ble gitt i 1989 hvor anslaget var 3,7 milliarder, mens de endelige investeringene påløp til 5,0 milliarder kroner. De siste fem årene har anslaget for letevirksomheten gitt i 1. kvartal i investeringsåret ligget stabilt mellom 5,0 og 5,6 milliarder.

Investeringene i felt anslås nå til 43,8 milliarder kroner i 2004. Sammenlignet med tilsvarende anslag gitt i 1. kvartal 2003 for 2003 er dette en nedgang på 8,9

Produksjons- og eksportutviklingen for olje- og gass. 1993-2003

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Tall i millioner Sm ³ o.e.											
Produksjon ¹											
Samlet produksjon	162,7	183,1	196,3	225,5	233,3	226,3	230,7	244,4	252,2	258,8	262,7
olje	131,8	146,3	156,8	175,4	175,9	168,7	168,7	181,2	180,9	173,6	165,7
NGL	5,2	6,7	7,5	7,8	7,7	7,0	6,7	6,7	9,9	10,5	11,4
kondensat	0,9	3,2	4,1	4,9	6,8	6,4	6,8	6,8	7,5	9,1	12,2
gass	24,8	26,8	27,8	37,4	43,0	44,2	48,5	49,7	53,9	65,5	73,4
Eksport											
olje	118,5	132,5	145,0	162,8	163,7	156,2	152,9	163,8	169,0	161,3	153,0
gass	24,7	27,2	27,6	37,8	42,3	42,7	46,7	48,5	50,5	64,4	68,3
Tall i milliarder kroner											
Eksportverdi ²	104,1	106,4	113,2	156,7	163,7	118,3	159,2	306,6	295,7	257,3	264,8
US dollar per fat											
Oljepris, Brent Blend	16,95	15,83	16,96	20,63	19,16	12,76	18,09	28,58	24,40	24,96	28,72

¹ Netto salgbar mengde.² Eksklusive eksport av LPG, råbensin, whitespirit mv.

Kilde: Oljedirektoratet, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Påløpte og antatte investeringskostnader. Utvinning av råolje og naturgass og rørtransport. 1999-2004. Mill.kr

	1999	2000	2001	2002	2003	2003 ²	2004 ¹	2004 ²
I alt	69 096	53 589	57 144	54 000	64 348	65 898	63 899	60 877
Utvinning av råolje og naturgass i alt	64 403	52 898	54 967	52 924	61 452	62 949	60 104	59 061
Leting	4 992	5 272	6 815	4 476	4 120	4 288	3 985	4 864
Feltutbygging og felt i drift	55 114	46 339	47 376	44 860	46 561	46 845	43 786	43 116
Feltutbygging	35 191	22 799	20 168	17 884	16 773	16 462	10 695	10 404
Varer	21 716	13 051	11 278	9 981	7 982	7 982	4 023	4 501
Tjenester	8 575	5 258	2 678	4 254	5 070	4 802	2 248	1 553
Produksjonsboring	4 899	4 490	6 213	3 650	3 720	3 678	4 424	4 350
Felt i drift	19 923	23 540	27 208	26 975	29 788	30 383	33 092	32 712
Varer	3 223	2 331	2 712	2 383	2 796	2 808	6 123	2 846
Tjenester	2 331	4 598	6 084	6 578	9 779	10 295	8 717	10 397
Produksjonsboring	14 369	16 610	18 412	18 014	17 213	17 280	18 252	19 470
Landvirksomhet ³	4 297	1 287	776	3 589	10 771	11 816	12 333	12 142
Rørtransport	4 693	691	2 177	1 076	2 896	2 949	3 795	2 954

¹ Registrert 1. kvartal 2004.² Registrert 4. kvartal 2003.³ Omfatter kontorer, baser og terminalanlegg på land.

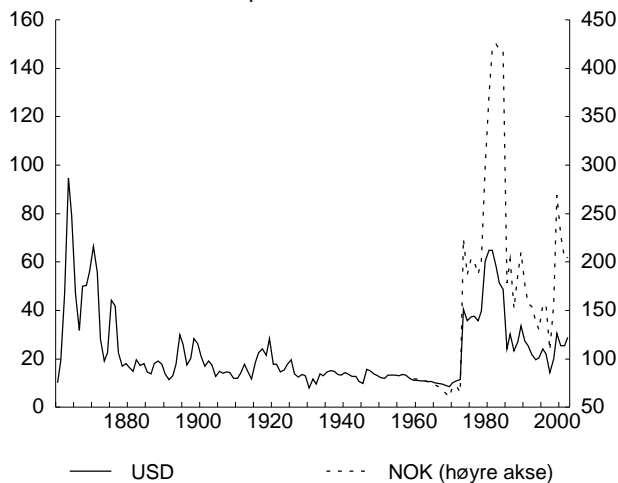
milliarder kroner, eller 16,9 prosent. For feltutbygging anslås investeringene nå til 10,7 milliarder kroner. Dette er det laveste feltutbyggingsanslaget som er gitt på dette tidspunktet. Det er hovedsakelig Kristin og Snøhvit som vil stå for de største utbyggingsinvesteringene. Imidlertid vil utbyggingen av Snøhvitfeltet i 2004 hovedsakelig være investeringer på terminalen på Melkøya, og dermed blir disse investeringene ført som landvirksomhet. Ormen Lange, som ventelig får godkjent PUD i løpet av våren, er ikke inkludert i anslagene, men kan komme til å gi investeringer allerede i 2004.

For felt i drift anslås investeringene i 2004 til 33,1 milliarder kroner. Sammenlignet med tilsvarende anslag for 2003 gitt i 1. kvartal 2003, er dette en nedgang på 0,5 milliarder kroner. I 2004 er det spesielt Troll, Ekofisk, Åsgard, Sleipner og Snorre som planlegger store investeringer.

For landanlegg og rørtransport er anslagene henholdsvis 12,3 og 3,8 milliarder kroner. Dette representerer en videreføring av prosjektene på Kårstø og Melkøya som ga høy aktivitet i 2003.

Petroleumsinntektene

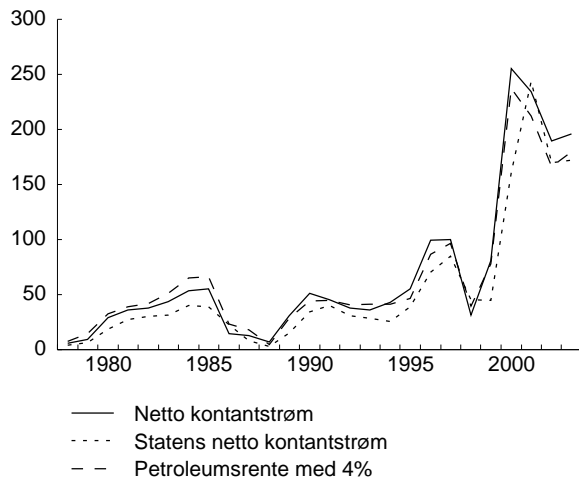
Netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten økte med 6,7 milliarder kroner, til 196 milliarder kroner fra 2002 til 2003. Dette er brudd på de forrige tre års utvikling der kontantstrømmen falt. Økningen på 3,5 prosent skyldes en oppgang i prisen på olje målt i norske kroner på 3,6 prosent og en samlet volumoppgang i petroleumsvirksomheten på om lag 1 prosent. Gassprisen følger i hovedsak oljeprisen. Bak den samlede volumoppgangen ligger en 9 prosent oppgang i volumet av gass og 2 prosent nedgang i volumet av olje. Pris- og volumeffekten ble imidlertid motvirket av at investeringene økte med 3,6 milliarder kroner. Lønnskostnadene var derimot tilnærmet uendrede.

Realpris på råolje. 1861-20032003-priser per fat
Deflatert med konsumpris USA

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Petroleumsrente og kontantstrøm fra utvinning av olje og gass. 1978 - 2003

Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Statens netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten anslås nå til 172,1 milliarder kroner i 2003, en oppgang på 2,6 milliarder fra 2002. Skatteinntektene økte med 11,6 milliarder kroner, mens det var en nedgang på 5,8 milliarder fra SDØE.

Petroleumsrenten er et uttrykk for meravkastningen som oppnås i petroleumssektoren utover normal avkastning av kapital på grunn av at det er en begrenset naturressurs. Den er definert som driftsresultat i sektoren inklusive indirekte skatter, fratrukket kapitalslit og en antatt normal avkastning på 4 prosent. Petroleumsrenten i 2003 var 179,2 milliarder kroner i 2003, en oppgang på rundt 12,9 milliarder fra 2002.

Petroleumsformuen er et uttrykk for nåverdien av den framtidige netto kontantstrømmen fra petroleumsvirksomheten. Anslag på petroleumsformuen er svært usikre da en både må anslå prisprofil, produksjonsprofil, samlet produksjonsmengde og realrente for å

Petroleumsrente og andel av BNP¹, 1992-2002

	Petroleumsrente	Petroleumsrentens andel av bruttonasjonalprodukt
1992	40,4	5,1
1993	41,3	5,0
1994	41,0	4,7
1995	46,1	5,0
1996	86,6	8,5
1997	96,1	8,8
1998	39,1	3,6
1999	78,0	6,5
2000	237,3	16,7
2001	212,0	13,9
2002	166,3	10,9
2003	179,2	11,4

¹ Ved beregning av renten er det benyttet en normalavkastning på 4 prosent. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

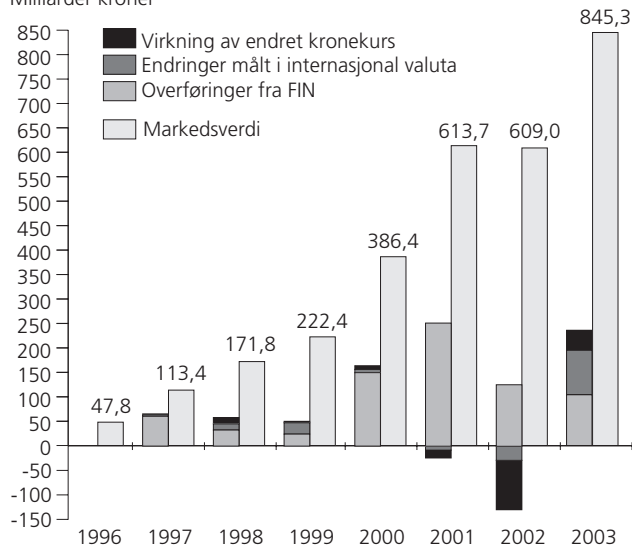
kunne beregne formuen. I nasjonalbudsjettet for 2003 har Finansdepartementet anslått petroleumsformuen til 1900 milliarder kroner basert på en realrente på 4 prosent. Dette er 300 milliarder kroner lavere enn året før. Denne endringen skyldes at noe av oljen og gassen er tatt opp i løpet av året og at anslagene ellers for hva som faktisk er igjen endres. Det er også lagt til grunn en noe lavere oljepris enn tidligere for årene 2006-2010. Bak formuesanslagene ligger en forutsetning om en pris på råolje på 200 kr/fat i 2003, som faller til 172 kroner per fat i 2004 og 140 kroner fra og med 2006 (2004-priser). Produksjonsanslagene som ligger til grunn for formuesberegningene når en topp på om lag 260 mill. Sm³ i 2004 for deretter å falle jevnt ned mot 115 mill. Sm³ i 2050. Det er benyttet en kalkulasjonsrente på 4 prosent.

Både prisanslagene, produksjonsanslagene og renteanslagene er usikre. Hvis en forutsetter at realprisen på både olje og gass holder seg på nivået for 2003 fram til 2050, men at produksjonsanslagene og renteforutsetningen holdes fast, vil formuesanslaget øke med 1300 milliarder kroner, til 3200 milliarder kroner. Hvis vi i stedet for en rente på 4 prosent benytter en rente på 2 prosent, men beholder Finansdepartementets pris og volumanslag, vil formuen øke med om lag 1100 milliarder kroner. Grunnen til at formuen øker i dette tilfellet er at nåverdien av framtidige inntekter blir relativt sett mer verdt med en lavere rente. Permanentinntekten av petroleumsformuen vil imidlertid bli ulikt påvirket av formuesendringene i de to tilfellene. I tilfellet med økt oljepris vil permanentinntekten øke i takt med anslaget på formuen. I tilfellet med lavere realrente vil permanentinntekten bli redusert, da tapet ved halvering av avkastningen (renten) er større enn gevinsten ved at de fremtidige inntektene diskonteres med en lavere rente.

Den samlede formuen fra petroleumsvirksomheten er summen av petroleumsformuen og petroleumsfondet. Over tid plasseres realformuen på havbunnen som finansiell formue internasjonalt.

Statens Petroleumsfond – Nøkkeltall 2003

Milliarder kroner

Petroleumsfondet ved årsskiftet 2003-2004 var på 845,3 milliarder kroner, nærmere 236 milliarder kroner høyere enn året før. Tilførselen av kapital til fondet fra Finansdepartementet var 103,9 milliarder kroner. Resten av oppgangen skyldes en avkastning på aksjer, obligasjoner og av miljøfondet målt i internasjonal valuta på samlet 91 milliarder kroner, og en oppgang målt i norske kroner som følge av endret kronekurs på 41 milliarder kroner. Førrige år var det en nedjustering av fondet på 4,7 milliarder kroner på tross av en overføring fra Finansdepartementet på 125,7 milliarder. I overkant av 40 prosent av petroleumsfondet er for tiden plassert i aksjer, mens i underkant av 60 prosent er plassert i obligasjoner. Om lag 1,3 milliarder kroner er plassert i et eget miljøfond. Avkastningen i aksjeporteføljen var 22,8 prosent mot minus 24,4 prosent i fjor. I obligasjonsporteføljen var avkastningen 5,3 prosent mot 9,9 prosent i 2002. Brutto meravkastning i petroleumsfondet i forhold til referanseporteføljen var 0,59 prosent i 2003.

Summen av petroleumsformuen og petroleumsfondet anslås til 2745 milliarder kroner, en økning på 45 milliarder kroner fra i fjor. *Permanentinntekten* er den teoretiske realavkastning av denne samlede formuen. Permanentinntekten er det vi i prinsippet kan bruke uten å redusere realverdien av den aktuelle formuen. Basert på 4 prosent rente var permanentinntekten nesten 121 milliarder kroner ved årsskiftet 2003-2004, en økning på 9 milliarder kroner fra tilsvarende ved årsskiftet 2003-2004.

Handlingsregelen for bruk av petroleumsinntektene sier at vi kan bruke den forventede avkastningen av petroleumsfondet hvert år, altså vesentlig mindre enn permanentinntekten av den samlede formuen. Etter hvert som mer av petroleumsformuen omplusses i finansiell formue, vil det som kan brukes etter handlingsregelen nærme seg permanentinntekten av den

samlede formuen. Den forventede avkastningen av petroleumsfondet etter handlingsregelen er for tiden satt til 4 prosent av petroleumsfondet. Ved årsskiftet utgjorde dette 33,8 milliarder kroner, en økning på 9,3 milliarder kroner fra 2003. Den gjennomsnittlig netto realavkastningen av fondet de siste fire årene har vært 3,69 prosent.

Handlingsregelen er begrunnet også i andre forhold enn en ren fordeling av én ressurs over generasjoner. En ønsker blant annet gjennom denne å få til en gradvis innfasing av petroleumsinntekter. Det er også ønsket å ha en forsiktig innfasing begrunnet i de typer usikkerhet som er knyttet til beregningen av formuen og dermed også beregningene av permanentinntekten.

Industri og bergverksdrift. Produksjon og markedsforhold

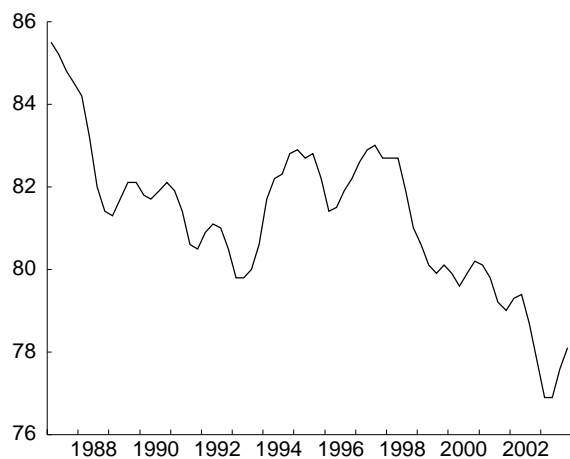
Ifølge foreløpige tall fra det kvartalsvise nasjonalregnskap falt produksjonen i industri og bergverk med 3,5 prosent fra 2002 til 2003, målt i faste priser. Spesielt trakk lav produksjonsaktivitet i første kvartal, og i andre kvartal ned det samlede produksjonsvolumet for året som helhet. Produksjonen tok seg imidlertid noe opp i de to siste kvartalene av 2003. Bruttoproduktet i industrien, som utgjør differansen mellom produksjon og produktinnsats, falt omtrent tilsvarende som produksjonen med 3,6 prosent fra 2002 til 2003. Bruttoproduktet i industri og bergverk utgjorde 13,9 prosent av samlet bruttoprodukt i Fastlands-Norge i 2003 målt i faste priser.

Det var nedgang i leveransene til hjemmemarkedet som svekket produksjonsaktiviteten i industrien i 2003. I følge de foreløpige nasjonalregnskapstallene falt leveranser av industriprodukter til hjemmemarkedet med 7,1 prosent sammenliknet med 2002. Hjemmeleveransene viste imidlertid økning i siste halvår, og bedret med det også resultatet for den samlede industriproduksjonen i samme periode. Industriens leveranser til eksportmarkedet økte på sin side gjennom hele 2003 og ga en vekst på 3,4 prosent for året som helhet. Prismessig var det ingen endring når hele eksportmarkedet sees under ett. Prisene på leveranser til hjemmemarkedet økte med 1,5 prosent.

Produksjonsfallet i industrien i 2003 var i all hovedsak knyttet til lavere aktivitet innenfor de to store næringene i industrien: *verkstedindustrien og nærings- og nytelsesmiddelindustrien*, samt at også *tekstil- og beklædning, trelast- og trevareindustrien og bygging av skip og oljeplattformer* viste nedgang. Det var imidlertid flere næringer innen industrien som opplevde bedring i produksjonen fra 2002 til 2003. *Metallindustrien, treforedling, kjemiske råvarer og forlag og grafisk industri* var blant næringene som viste vekst.

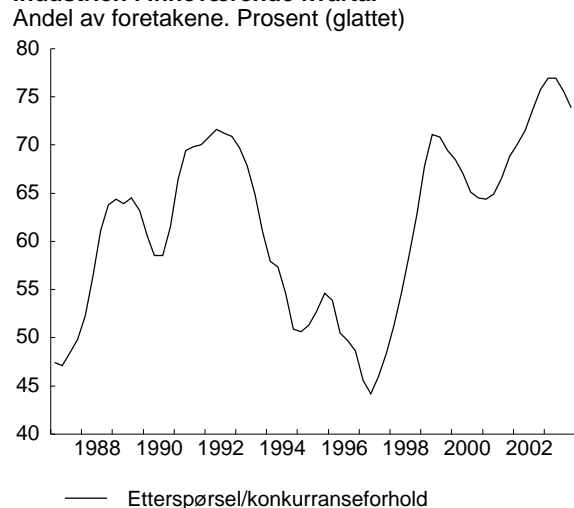
Innenfor verkstedindustrien falt produksjonen med 6,9 prosent fra 2002 til 2003, målt i faste priser, og

Industriens gjennomsnittlige kapasitetsutnyttning ved utgangen av kvartalet

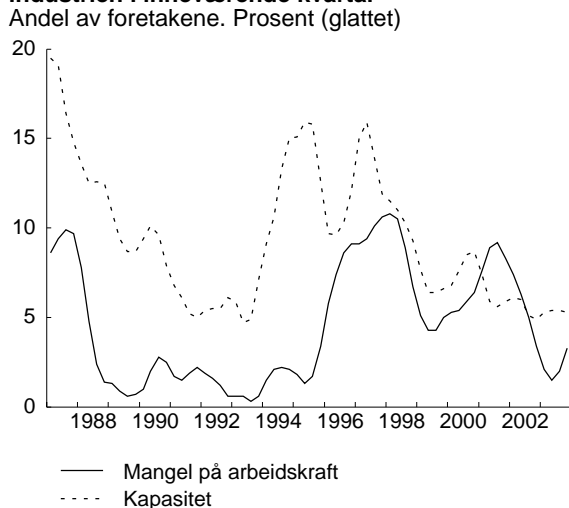
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Faktorer som begrenser produksjonen for industrien i inneværende kvartal

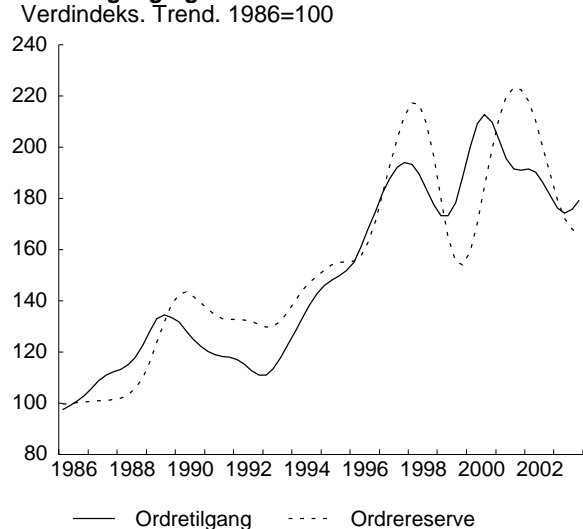
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Faktorer som begrenser produksjonen for industrien i inneværende kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Ordretilgang og ordreservert i industri i alt

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

var med det en av de største bidragsyterne til det samlede produksjonsfallet i industrien. Eksportert volum av verkstedsprodukter lå i 2003 omtrent på samme nivå som året i forveien, mens leveransene til hjemmemarkedet falt med 10,4 prosent fra 2002. Prismessig var det en nedgang for verkstedsproduktene i eksportmarkedet på vel 3 prosent, mens det var om lag ingen endring i hjemmemarkedspris.

Produksjonen i næringsmiddelindustrien falt med 4 prosent fra 2002 til 2003, målt i faste priser. Det var den fortsatt svake utviklingen innen fisk og fiskeprodukter som styrte mye av nedgangen. Produksjon av fisk og fiskeprodukter falt med mer enn 18 prosent fra 2002, og størstparten av reduksjonen kan tilskrives svikt i hjemmelieferansene for disse produktene i 2003. Det var særlig lav produksjon i første kvartal som trakk ned resultatet for fisk og fiskeprodukter. Produksjonsvolumet tiltok de tre siste kvartalene av 2003, med

økte leveranser til både eksportmarkedet og til hjemmemarkedet. Kjøtt, kjøttvarer og meieriprodukter og drikkevarer og tobakk hadde omtrent uendret produksjon i 2003, mens produksjonen av andre næringsmidler viste en økning på 2,1 prosent.

Metallindustrien var en av næringene som kunne vise til vekst i 2003. Etter et svakt år i 2002 økte produksjonen av metaller i 2003 med 3,3 prosent. Produksjonen falt i første kvartal, men viste så vekst gjennom de tre neste kvartalene av 2003. Leveransene av metaller til eksportmarkedet økte med 8 prosent, samt at prisen i norske kroner i eksportmarkedet også viste positiv utvikling gjennom hele året.

Sysselsetting i industri og bergverksdrift

I 2003 var 275 900 sysselsatte i industrien ifølge foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap. Sysselsettingen i industrien har da hatt en nedgang på om lag

Industri og bergverksdrift. Produksjon og faktoretterspørsel

Sesongjustert. Prosentvis endring fra foregående periode

	Mrd.kr ¹ 2003	Volum					Pris				
		2003	03.1	03.2	03.3	03.4	2003	03.1	03.2	03.3	03.4
Produksjon	482,8	-3,5	-2,7	-0,4	1,7	0,6	0,6	0,8	0,1	-0,1	1,3
Produktinnsats	338,0	-3,4	-3,0	-0,4	1,9	1,0	1,2	2,8	-1,8	1,4	0,1
Bruttoprodukt	144,8	-3,7	-2,0	-0,3	1,2	-0,3	-0,8	-3,5	4,5	-3,4	4,4
Bruttoinvesteringer i alt	17,3	-16,0	-15,3	2,4	-16,6	5,2	-2,3	-1,9	1,2	-0,2	3,6
Bruttoinvesteringer i bygg og anlegg	3,6	-12,7	-29,7	12,0	-8,9	-27,9	-1,3	-15,2	11,7	2,1	14,5
Bruttoinvesteringer i maskiner	13,7	-16,8	-11,1	0,2	-18,6	14,7	-2,6	2,6	-1,4	-1,2	2,6
Sysselsetting ²	279,9	-4,6									

¹ Nivå tall i løpende priser.² Lønnstakere og selvstendige, 1 000 personer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Markedsutviklingen for varer fra industri og bergverkSesongjustert. Prosentvis endring fra foregående periode¹

	Mrd.kr ¹ 2003	Volum					Pris				
		2003	03.1	03.2	03.3	03.4	2003	03.1	03.2	03.3	03.4
Produksjon	529,2	-2,9	-3,1	-0,9	2,8	1,4	0,6	0,1	0,4	-0,0	1,6
Ekspert ²	208,3	3,4	2,5	3,4	1,8	1,8	0,0	0,2	0,8	0,7	1,9
Hjemmelieferanser	320,9	-7,1	-6,7	-3,9	3,6	1,1	1,5	0,5	0,5	-0,6	1,4
Import	281,9	1,8	2,8	0,2	-2,0	0,3	-0,3	-1,6	1,3	3,3	1,0
Innenlandsk anvendelse	602,7	-2,9	-2,2	-1,9	0,8	0,7	0,4	-0,7	0,7	1,4	1,2
Lagerendringer	15,8	-0,9	-0,5	-1,6	-0,7	1,0	-22,3	0,2	-34,9	-39,4	49,8
Innenlandsk etterspørsel	586,9	-2,1	-1,7	-0,3	1,5	-0,2	0,3	-1,3	0,6	1,8	1,4

¹ Basisverdi, dvs. markedsverdi fratrukket avgifter og handelsavanse.² Inneholder reeksport.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

4,6 prosent gjennom 2003 sammenlignet med året før. Innen bergverksdrift har det vært en nedgang på 3,8 prosent gjennom 2003 sammenlignet med 2002. Blant de større næringene i industrien har bygging av skip og plattformer og verkstedindustrien hatt det største fallet i antall sysselsatte i 2003. Skip og plattformer har hatt en nedgang på 9,5 prosent i antall sysselsatte, mens verkstedindustrien har hatt en nedgang på 5,4 prosent. Industriens andel av samlede timeverk i Norge var i 2003 13,2 prosent.

Investeringer

Foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser en tilbakegang på noe over 16 prosent i samlede bruttoinvesteringer innenfor industri og bergverksdrift fra 2002 til 2003, målt i faste priser. Nedgangen var sterk fra 2. til 3. kvartal. Målt i løpende priser beløp samlede investeringer i 2003 seg til i overkant av 17 milliarder kroner. Ferdigstilling av flere store prosjekter innenfor metallindustrien bidro i vesentlig grad til at samlet investeringsnivå ble lavere enn i 2002, mens vanskelige tider innenfor skipsbygging delvis forklarer en betydelig nedgang i investeringer for transportmiddelindustrien. Andre næringer med merkbar nedgang i investeringsnivået var oljeraffinerings og kjemisk industri samt maskinindustri.

Konjunktursituasjonen og industriens fremtidsvurderinger

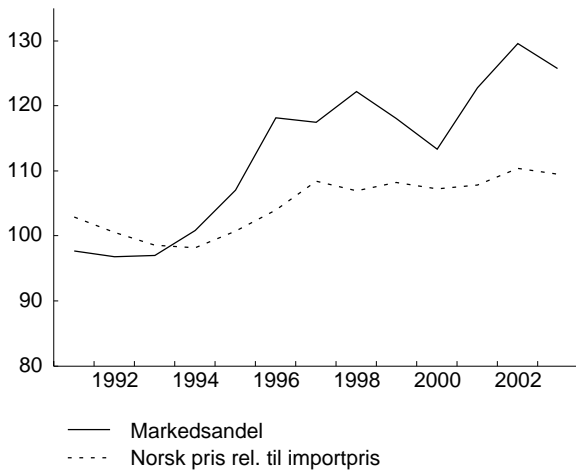
Konjunkturbarometeret for 4. kvartal 2003 gir en pekepinn på hvordan norske industriledere vurderer utsiktene for egen virksomhet. Dette er først og fremst kortsiktige vurderinger, det vil si for 1. kvartal 2004, men barometeret vil til en viss grad også reflektere oppfatninger om utviklingen på lengre sikt.

Om man tar utgangspunkt i resultatene fra Konjunkturbarometeret, er det rimelig å konkludere med at 2003 var et vanskelig år for norsk industri. I så måte utgjorde ikke 4. kvartal noe unntak. Produksjonsvolum og kapasitetsutnyttning ble vurdert som fallende, men utviklingen i trendtallene antydte mulig stabilisering i påfølgende kvartal. Samlet sysselsettingsnivå viste en klart nedadgående tendens. Ordrebeholdning og prisnivå var bortimot uendret fra foregående undersøkelse. Gjennomsnittlig kapasitetsutnyttning holdt seg rundt 78 prosent. Et stort antall bedriftsledere pekte på etterspørsels- og konkurranseforhold som begrensende for produksjonen.

Generelle utsikter på kort sikt (1. kvartal 2004) ble vurdert som positive, og det var tegn til økende investeringsvilje blant bedriftslederne. Sammensatt konjunkturindikator for industrien¹ signaliserte vekst i

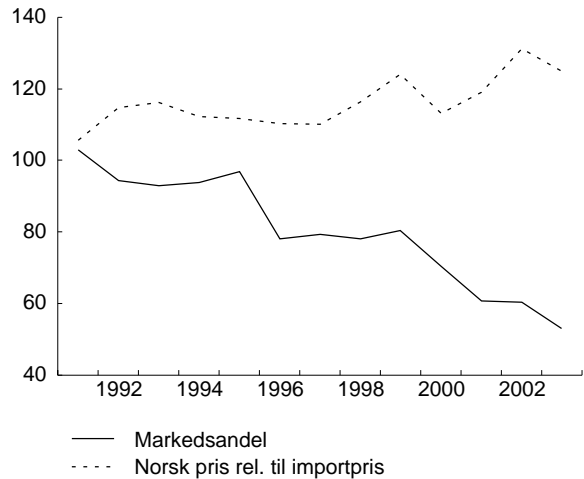
¹ Det aritmetiske gjennomsnittet av svarene (netttotal) for forventet produksjon samt ordre- og lagerbeholdning av egne produkter (det siste med motsatt fortegn).

Eksport av verkstedprodukter
Markedsandel og relativ pris. 1991=100

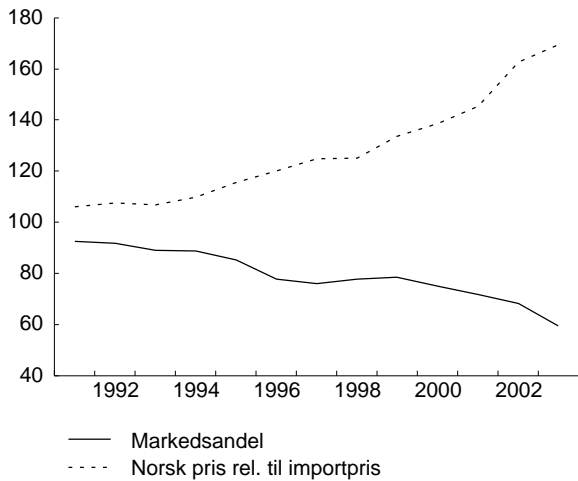
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Hjemmeleveranser av industrielle råvarer
Markedsandel og relativ pris. 1991=100

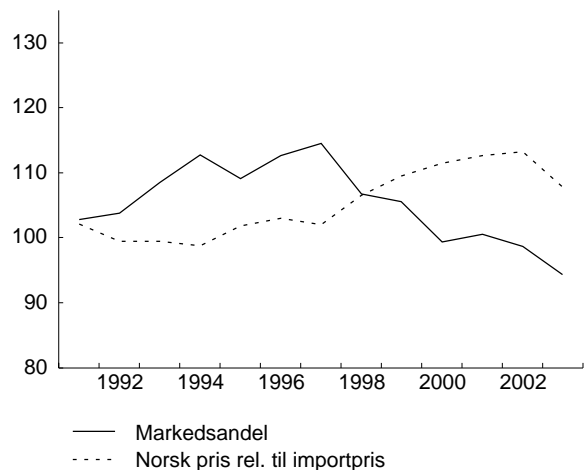
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Hjemmeleveranser av verkstedprodukter
Markedsandel og relativ pris. 1991=100

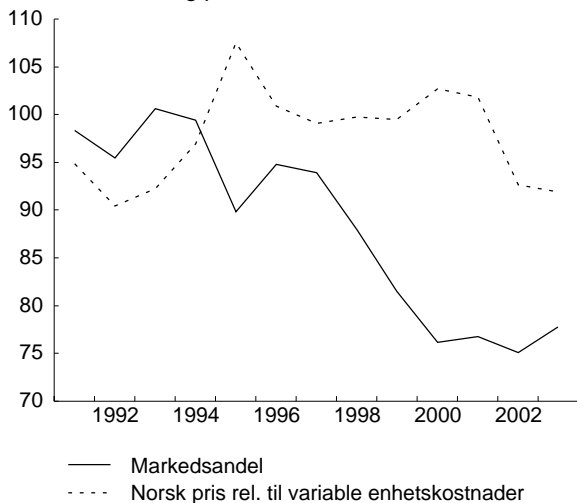
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Eksport av andre varer fra industri og bergverk
Markedsandel og relativ pris. 1991=100

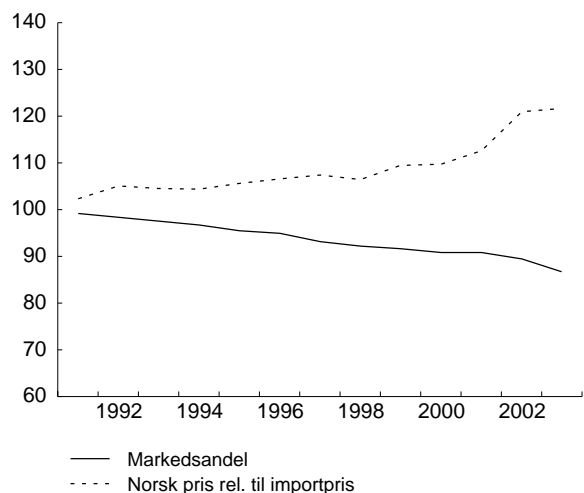
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Eksport av industrielle råvarer
Markedsandel og pris-kostnadsforhold. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Hjemmeleveranser av andre varer fra industri og bergverk
Markedsandel og relativ pris. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

samlet produksjonsvolum i det kommende kvartal. Hjemmemarkedsprisene så ut til ha stabilisert seg, mens det var forventning om at eksportprisene målt i norske kroner ville falle.

Produsenter av innsatsvarer (treforedling, kjemisk industri, metallindustri med flere) rapporterte om fallende produksjonsvolum i 4. kvartal, men ordretilgangen så ut til å ha stabilisert seg. For første gang siden årsskiftet 2000/2001 ble det registrert vekst i samlet ordrebeholdning, og markedsprisene viste tegn til å stige. Investeringer i nytt produksjonsutstyr har bidratt til å øke produksjonskapasiteten hos enkelte store aktører. Generell bedømmelse av utsiktene på kort sikt var klart positiv. Den sammensatte konjunkturindikatoren for innsatsvarer (sesongjusterte tall) støttet dette synet. Bedriftslederne ventet vedvarende nedgang i sysselsettingsnivået.

Produsenter av investeringsvarer (metallvarer, maskinvarer, plattformer og skipsverft med flere), rapporterte om nedgang i produksjonsvolum og kapasitetsutnyttning, men et økende antall bedriftsledere var av motsatt oppfatning. Samlet ordrebeholdning økte for første gang på 7 kvartaler, og færre bedriftsledere pekte på lav etterspørsel i eksportmarkedet og/eller sterk konkurranse i EU-markeder som begrensende faktorer for produksjonen. Utsiktene på kort sikt var uendret. Indikatorene for forventet utvikling i produksjonsvolum og ordretilgang støttet dette synet.

På tross av at generelle utsikter på kort sikt ble vurdert som positive i 3. kvartal, rapporterte produsenter av konsumvarer (næringsmiddelindustri, forlagsvirksomhet, farmasøytisk industri med flere) om svak utvikling i produksjonsvolum og kapasitetsutnyttning. Ordretilgangen fra hjemmemarkedet økte noe, og færre bedriftsledere pekte på svak etterspørsel som begrensende for produksjonen. Utsiktene på kort sikt ble betraktet som positive. Dette ble underbygget av forventninger om vekst i samlet etterspørsel samt i prisene på hjemmemarkedet.

Industriens markedsandeler etter 1990

Norske produsenters markedsandeler er forholdet mellom deres leveranser og samlet omsetning i markedet. For eksportvarer beregnes endringer i markedsandelen for de enkelte varegrupper ved å sammenholde volumveksten i den norske eksporten av den aktuelle varen med et veid gjennomsnitt av volumveksten til importen hos våre handelspartnere. Beregningene kan bare gjøres for relativt grove varegrupper, slik at utviklingen i eksportmarkedsandelene gjenspeiler utviklingen i norsk eksport i forhold til importen av både produkter som ligger svært nær de norske og produkter som avviker betydelig. Utviklingen i eksportmarkedsindikatoren vil derfor bli påvirket av hvordan etterspørselen etter varespekteret til de norske produsentene utvikler seg relativt til gjennomsnittet for varegruppen, i tillegg til deres konkurransedyk-

Timelønnskostnader i norsk industri i forhold til handelspartnerne i NOK

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

tighet vis-à-vis utenlandske produsenter av lignende produkter.

Hjemmemarkedsandelene for de enkelte varegrupper beregnes som forholdet mellom leveranser fra innenlandske produsenter og samlet innenlandsk anvendelse, begge deler regnet i volum. Generelt påvirkes markedsandeler av mange faktorer, slik som prisutviklingen på norske varer i forhold til konkurrerende utenlandsproduserte varer, varenes kvalitet, produktspesialisering, markedsføring og eventuelle kapasitetsskranker og lønnsomhet i produksjonen. Den isolerte effekten på markedsandelen av en økning i prisen på norske produkter i forhold til prisen på utenlandske produkter er normalt negativ, fordi prisendringen vrir etterspørselen bort fra de norske produktene og over mot de utenlandske. For varer der prisen i stor grad er diktert av prisene på verdensmarkedet, vil en økning i prisene som oppnås på eksporten i forhold til produksjonskostnadene isolert sett øke lønnsomheten. Det vil virke positivt på eksporten og dermed også på markedsandelen. Når prisutviklingen beskrives er det endringene i norske kroner som omtales.

Utviklingen i produksjonskostnader og lønnsomhet i norsk industri avhenger av mange faktorer. Lønnskostnadene er en viktig faktor i denne sammenheng. Nasjonale forhold ved lønnsfastsettelsen gjør at utviklingen i disse kan avvike til dels betydelig mellom land. Betydningen av denne kostnadskomponenten varierer også mellom næringer. For den arbeidsintensive delen av norsk industri, hvis produksjon i hovedsak er gruppert i andre varer fra industri og bergverk, betyr utviklingen i lønnskostnader relativt mye. En sammenligning av utviklingen i timelønnskostnader i norsk industri og i industrien hos våre viktigste handelspartnere målt i felles valuta, viser i gjennomsnitt for perioden 1990 til 2001 om lag samme vekst. Fram til 1994 var veksten vesentlig sterkere hos våre handelspartnere enn i Norge og deres relative lønnskost-

nader var da noe over 10 prosent høyere enn i 1990. Fra og med 1998 har derimot veksten vært klart sterkere i norsk industri. Beregninger basert på nasjonalregnskapstall viser at norske timelønnskostnader i industrien økte med 6,0 prosent i 2001. Den tilsvarende veksten hos handelspartnerne anslås til 4,1 prosent av Teknisk beregningsutvalg for inntektsoppgjørene. Med en styrking av kronekursen gjennom 2001, ble de relative timelønnskostnadene målt i felles valuta om lag 5,1 prosent høyere i 2001 enn året før. I 2002 økte timelønnskostnadene med 6 prosent og kronekursen styrket seg med 7,4 prosent målt ved industriens effektive kronekurs. Disse endringene har sørget for at de relative timelønnskostnadene målt i felles valuta har hatt en økning på nesten 11 prosent i 2002 sammenlignet med året før. Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at norske timelønnskostnader i industrien økte med 4,2 prosent i 2003. Kronekursen sveket seg med om lag 3 prosent målt med industriens effektive kronekurs. Dette utligner bare i mindre grad den kraftige styrkingen av kronekursen fra 2001 til 2002. Kostnadsutviklingen målt i lønnskostnader per time for våre handelspartnere viste en vekst på litt over 3 prosent fra 2002 til 2003, viser tall fra Teknisk beregningsutvalg for inntektsoppgjørene. Norske relative timelønnskostnader i felles valuta har da hatt en nedgang på 1,8 prosent fra 2002 til 2003. På bakgrunn av valutakursutviklingen for 2003 anslår Teknisk beregningsutvalg for inntektsoppgjørene at lønnskostnadsnivået i 2002 lå om lag 33 prosent over gjennomsnittsnivået for de viktigste handelspartene målt i felles valuta for industriarbeidere. Lønnskostnader i Norge ligger imidlertid langt nærmere nivået hos våre handelspartnere når funksjonærene inkluderes i sammenlikningene for industrien. Teknisk beregningsutvalg for inntektsoppgjørene anslår at tallet reduseres med 10-15 prosentpoeng.

For norsk eksport av verkstedprodukter er markedsandelen i 2003 redusert i forhold til året før. Markedsandelen for 2003 var da om lag 25 prosent større enn i 1991. For 2003 har vi sett at de norske eksportprisene har hatt en liten nedgang når vi ser disse i sammenheng med prisene på konkurrerende utenlandske produkter. I 2003 ble om lag 57 prosent av innenlandsk produksjon av verkstedprodukter eksportert mot om lag 53 prosent i 2001 og 2002. De tilsvarende tallene for 1990 viser at om lag 40 prosent av innenlandsk produksjon av verkstedprodukter ble eksportert. Mange av bedriftene som produserer verkstedprodukter er tilknyttet Teknologibedriftenes landsforbund (TBL). Bransjen melder om en svikt i eksportomsetningen på om lag 5 prosent fra 2002 til 2003. Eksportmarkedsandelen for verkstedprodukter var om lag uendret fra 1991 til 1993, for deretter å øke i varierende grad fram til 1999. I 1999 og 2000 falt markedsandelen ganske klart igjen. Den fikk etter dette et markert oppsving i 2001, og en noe mindre oppgang i 2002. Utviklingen i

de norske eksportprisene relativt til prisene på konkurrerende utenlandske produkter kan bare i noen grad forklare denne utviklingen. I perioden fra 1994 til 1996, da eksportmarkedsandelen steg, økte de norske eksportprisene relativt sett med over 5 prosent i forhold til prisene på konkurrerende utenlandske produkter. Andre faktorer må dermed også ha spilt en rolle. En viktig årsak bak den eksportlede veksten i produksjonen av verkstedprodukter fra 1994 til 1996 kan trolig ha vært at norske produsenter utnyttet en gunstigere konjunktursituasjon til i større grad å orientere seg mot utlandet og opparbeide seg kunnskap om eksportmarkedene. Det er rimelig å anta at denne vridningen fra hjemmemarkedet til eksportmarkedet, samtidig med at etterspørselen innenlands i økende grad dekkes ved import, reflekterer økt internasjonal spesialisering i produksjonen av verkstedprodukter. Reglene i EØS- og WTO² avtalene trådte i kraft i 1994/95, og kan ha stimulert den internasjonale spesialiseringen via lettere markedsadgang.

Utviklingen i hjemmemarkedsandelen for verkstedprodukter har vært negativ gjennom hele 1990-tallet, og markedsandelen var i 2003 om lag 60 prosent av hva den var i 1991. TBL legger til grunn en reduksjon på om lag 12 prosent i innenlandsk omsetning i 2003 sammenlignet med året før. Endringene siden 1991 er trolig et resultat av at både prisen på innenlandskproduserte varer har steget sterkere enn prisen på importerte varer, og av økt internasjonal spesialisering. I 2002 og 2003 økte igjen prisen på innenlandskproduserte varer mer enn prisen på importerte varer. Denne utviklingen har vært spesielt tydelig etter 2000, slik at den relative prisforskjellen har økt med nesten 70 prosent dersom vi sammenligner 2003 med 1991.

Industrielle råvarer omfatter metaller, treforedlingsprodukter, oljeraffinerer, kjemisk råvarer og kjemiske og mineraliske produkter. Eksporten fra prosessindustrien økte med om lag 10 prosent fra 2002 til 2003. Dette utgjør nesten 10 milliarder kroner mer enn i 2002. Eksporten ligger fortsatt over fem milliarder bak rekordårene 2000 og 2001. Det har vært fremgang i de fleste bransjer i prosessindustrien og aller mest i raffinerte olje- og gassprodukter. Eksporten har de siste årene økt både på grunn av nye anlegg og kapasitetsutvidelser og på grunn av mer spesialisert produksjon som gir høyere priser på varene. Økningen for 2003 kommer der produsentene kan dra nytte av visse bedringer i markedet via økt produksjonskapasitet, særlig innen aluminium, og en svakere krone og dermed høyere inntekter. Dette gjelder først og fremst varer som selges i euro. Noen produsenter har oppnådd bedre produktpriser. Prosessindustrien legger til grunn at hoveddelen av norsk eksport av industrielle råvarer får oppgjør i dollar. Svingningene i valutamarkedet de senere år har slått sterkt ut i eksporten. Nesten 68 prosent av innenlandsk produksjon ble eksport

² Verdens handelsorganisasjon.

i 2003. Dette er liten økning fra året før hvor andelen var om lag 64 prosent. Markedsandelen var i 2003 om lag 23 prosent lavere enn i 1991. Siden 1991 har eksportmarkedsandelen for denne varegruppen stort sett falt, med enkelte positive endringer henholdsvis i 1993, 1996, 2001 og i 2003. Etter 2000 har det skjedd et nytt betydelig fall i norske priser i forhold til variable enhetskostnader, noe som framgår av figuren over pris og kostnadsforhold knyttet til eksport av industrielle råvarer. Dette har virket inn på lønnsomheten innen eksport av industrielle råvarer i samme tidsrom. Fra 2002 til 2003 har det bare vært små endringer i den norske prisen relatert til variable enhetskostnader. Eksporten fra bedriftene i prosessindustrien falt med over 15 milliarder kroner fra 2001 til 2002. Aktiviteten innen prosessindustrien dekker grovt sett de samme næringene som produksjon av industrielle råvarer. Svak eksportutvikling for 2002 er knyttet til flere forhold. Kronekursen, som har styrket seg betydelig fra 2001 til 2002, er en betydelig årsak til fallet i eksporten. I tillegg har det vært svake internasjonale markeder med fallende produktpriser og lavere etterspørsel i volum på en rekke produkter. I tillegg til dette kommer en høy norsk kostnadsvekst. Eksporten falt mest i metallindustrien målt i kroner, mens den falt prosentvis mest i treforedling og raffinerte olje og gassprodukter. Prosessindustrien har hatt en svakere utvikling enn øvrig tradisjonell eksportindustri gjennom 2002.

Det har vært en ytterligere nedgang i hjemmemarkedsandelen for industrielle råvarer i 2003 på samme måte som i 2002. Hjemmemarkedsandelen for industrielle råvarer var i 2003 om lag 50 prosent av hva den var i 1991. For 2003 har det vært en nedgang i norsk pris relatert til importpris. Dette har redusert den relative prisforskjellen noe. Fra 1991 til 2002 har hjemmepriene økt mer enn prisene på konkurrerende importvarer, og den relative prisforskjellen i 2002 var økt med vel 30 prosent i forhold til 1991. Den relative prisforskjellen har også vokst i 2003.

Andre varer fra industri og bergverk omfatter de øvrige industrielle sektorene. De viktigste vil være næringsmidler, trevarer, grafiske produkt, møbelindustri og annen industri ellers. Aktiviteten innen denne gruppen er med unntak av fisk og fiskevarer hovedsakelig rettet mot hjemmelieferanser. Norge eksporterte sjømat for om lag 26 milliarder for 2003. Dette er en nedgang på om lag 8,5 prosent siden 2002 ifølge Eksportutvalget for fisk. Dette har bidratt til en reduksjon i eksportmarkedsandelene i 2003 sammenlignet med året før. Dette skjer selv om norsk pris relatert til importpris går ned gjennom 2003 sammenlignet med året før. En stigende utvikling i eksportmarkedsandelen for andre varer fra industri og bergverk siden 1991 fikk et vendepunkt i 1997. Etter dette har det vært et fall i andelen. Dette gjør at andelen for 2003

er noe mindre enn i 1991. Fra og med 1997 har norske eksportpriser steget mer enn konkurranseprisene, men utslagene er forholdsvis små. Den relative prisforskjellen mellom norske priser og importpriser var om lag 5 prosent i 2003. Det er også for disse varene vanskelig å se at utviklingen i markedsandelen på 1990-tallet i stor grad kan tilskrives utviklingen i forholdet mellom de norske eksportprisene og prisene på konkurrerende utenlandske produkter. Økningen i markedsandelen, særlig tidlig i perioden, kan derimot delvis forklares ved at svak innenlandsk etterspørsel mot slutten av 1980-tallet førte til at produksjonen i økende grad ble rettet mot det internasjonale markedet. Hjemmemarkedsandelen har avtatt siden 1991, men ikke like kraftig som for de to andre varegruppene. Andelen er blitt redusert med om lag 10 prosent dersom vi sammenligner 2003 med tall fra 1991. Også her har prisene på norske varer periodevis økt noe mer enn prisene på importerte varer. I tillegg kommer at økt internasjonal spesialisering bidrar til at hjemmemarkedsandelen faller i de fleste land.

Nærmere om konkurransen fra de baltiske stater og Russland

NOU 2003:13 (Holden-utvalget) trekker fram de baltiske stater som nye konkurranter for norsk konkurranseutsatt virksomhet. Nedenfor gis et bilde av hvilken betydning de baltiske stater og Russland har som nye markeder for norske produkter. Norges eksport til Baltikum og Russland var fortsatt relativt beskjeden i verdi i 2003, men dens andel av norsk eksport øker. Russland og de baltiske stater er dessuten konkurrentland innenfor noen av de samme produktområdene i sentrale markeder — som Tyskland og Sverige — hvor Norge leverer varer. Både Norge og Russland er storleverandører av olje, gass og metaller i det tyske markedet, og der har Russlands markedsandeler økt. I Sverige har importandelen av norske klær, fottøy og møbler gått ned, mens importen fra de baltiske statene har økt. I det norske markedet har importen av prefabrikerte bygninger, klær og møbler fra Baltikum økt betydelig.

Betydningen av nye markeder

Eksporten av norske tradisjonelle varer³ til Baltikum og Russland økte med henholdsvis 8,9 og 7,1 prosent i verdi fra 2002 til 2003, mens det var nullvekst for Norges samlede eksport av tradisjonelle varer i alt. Norske varer for 2,7 milliarder kroner gikk til Russland i 2003 og 1,5 milliard kroner til de tre baltiske statene til sammen. Dette var en tredobling til Baltikum og godt og vel en fordobling til Russland sammenlignet med tilsvarende tall for 1995. Eksporten til Latvia og Litauen økte med henholdsvis hele 14,7 og 17,9 prosent fra 2002 til 2003, men avtok med 5,4 prosent til Estland fra 2002 til 2003. Til sammenligning var eksportverdien av tradisjonelle varer i alt i

³ Tradisjonelle varer: Eksport utenom skip, oljeplattformer, råolje, naturgass og naturlige gasskondensater.

Norges eksport til de baltiske stater. Varer i alt og utvalgte varegrupper etter tosifret SITC. 2003 Tusen kroner og andeler

SITC	2003	Andel
I alt	1 518 060	
3 Fisk og fiskevarer	491 477	0,324
77 Elektriske maskiner og apparater	164 790	0,109
65 Tekstilgarn, -stoffer	124 435	0,082
72 Maskiner for spesielle industrier	74 881	0,049
76 Telekomm. apparater og -utstyr	27 356	0,018

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Norges eksport til Russland. Varer i alt og utvalgte varegrupper etter tosifret SITC. 2003 Tusen kroner og andeler

SITC	2003	Andel
I alt	2 726 854	
3 Fisk og fiskevarer	1 914 507	0,70
77 Elektriske maskiner og apparater	133 910	0,05
68 Metaller u. jern og stål	79 355	0,03
74 Industrimaskiner og -utstyr	78 629	0,03

Kilde: Statistisk sentralbyrå

2003 lik verdien for 2002, mens eksporten til EU økte med 1,0 prosent

Fisk og fiskeprodukter stod i 1995 for halvparten av verdien av Norges eksport til de baltiske stater. I 2003 utgjorde fisken bare en tredel. Den nest største produktgruppen var elektriske maskiner og apparater. Både tekstiler og spesielle industrimaskiner hadde i 2003 dobbelt så høye andeler av norsk eksport til Baltikum som i 1995. Den første tabellen viser eksportandeler for utvalgte varegrupper etter SITC⁴ i 2003. Eksporten av norske varer for bearbeiding i Baltikum ligger også inne i disse tallene, og utgjorde i 2003 om lag 18 prosent av totalverdien.

Eksporten til Russland i 2003 ble dominert av fisk, som utgjorde hele 70,2 prosent av verdien av eksportverdien. Dette er en dobling fra 1995, da fisken utgjorde 36,2 prosent. Målt i fysiske kvanta gikk det i 2003 nær 280 000 tonn norsk fisk til Russland, mot 115 000 tonn i 1995. Av andre norske eksportprodukter av betydning til Russland er det kun elektriske maskiner og apparater som viste økning i 2003, mens industrimaskiner og -utstyr hadde en foreløpig topp i 2002.

Nye konkurrentland for norsk eksport

EU-området omfatter de viktigste markedene for både Norge, de tre baltiske stater og Russland, med Tyskland og Sverige som store mottakerland. Treforedlingsprodukter er en viktig varegruppe for de baltiske statene. Dette er Latvias største eksportsektor med en andel på 33,6 prosent i 2002. Estland har tre- og treforedlingsprodukter som sin nest største eksportsektor

med en andel på 15,1 prosent i 2002. Elektriske maskiner og apparater er største gruppe målt i verdi, med en andel på 21,0 prosent. I tillegg står møbler for en andel på nær ni prosent. For Litauen ligger tre- og treforedlingsprodukter som tredje største gruppe blant eksportgruppene, etter petroleumsprodukter og tekstiler og tekstilartikler. Latvia er en mulig konkurrent for Norge gjennom sin eksport av metaller, som hadde en andel på 13,2 prosent av eksporten i 2002. I tillegg til stor eksport av råolje og naturgass er Russland storeksportør av råstål med 13 millioner tonn og råaluminium med 3 millioner tonn i 2000. Russlands to andre fellesektorer med Norge på metaller er eksporten av ferrokrom og nikkel.⁵

Sier tallene noe om hvilke grupper av norske produkter som kan ha blitt presset av konkurranse fra de baltiske stater og Russland? Tall for Tyskland er inkludert i tabell, og de viser at fisk, trevarer og brenselstoffer – råolje, naturgass og produkter fra Norge – stod for en lavere andel av importverdien innen sine varekapitler⁶ i 2002 enn i 1995, samtidig som importandelene var økt fra Russland og de baltiske stater. Norsk fisk hadde i 2002 en langt lavere verdiandel i det tyske importmarkedet enn i 1995, mens Russlands andel hadde økt. Samtidig gjenspeiler endringen for mineralsk brenselstoff den økte andelen av russisk råolje og naturgass til Tyskland. For importen av nikkel var andelene i 2002 betydelig lavere enn i 1995 for både norske, baltiske og russiske produkter. Russland er fortsatt den største leverandøren av ulegert nikkel til Tyskland, mens nå også Storbritannia leverer langt større kvanta nikkel til det tyske markedet i 2002 enn Norge, som er skjøvet ned på tredje plass. Tyskland er Norges største marked for råaluminium og aluminiumslegeringer. Norges andel har gått tilbake, mens Russland har erobret en enda større andel i det tyske markedet for aluminium i 2002. Målt i fysiske mengder importerte Tyskland 12,3 millioner tonn av råaluminium og primærlegert aluminium til sammen, 1,1 millioner tonn mer enn i 1995.

Russland økte også sin andel av olje- og gasseksport til Sverige kraftig fra 1995 til 2002, mens Norges andel avtok, se tabell. Derimot økte Sveriges import av norske uorganiske kjemikalier, aluminium og nikkel, samtidig som andelene østfra stort sett ble redusert. For klær og fottøy var forholdet omvendt: Baltikums andeler økte og Norges andeler avtok. Det samme var tilfellet for varer av jern og stål, deler til kjøretøyer og møbler.

Tap av markedsandeler i Norge

Kan tallene si noe om hvilke produkter i det norske markedet som kan ha blitt presset av konkurranse fra

⁴ SITC: Standard International Trade Classification, FNs standard for gruppering av varer i utenrikshandel etter bearbeidingsgrad.

⁵ Kilde: DIW Berlin nr. 18/2003.

⁶ HS: Verdens tollorganisasjons system for klassifisering av varer, vesentlig etter materialets art (Harmonized System).

De baltiske lands største eksportsektorer. Utvalgte grupper. Estland 1997 og 2002, Latvia 2001 og 2002, Litauen 2000 og 2002. Andel av landets eksport i alt

	Estland		Latvia		Litauen	
	1997	2002	2001	2002	2000	2002
Tre- og treforedlingsprodukter	0,155	0,151	0,340	0,336	0,059	0,054
Tekstiler og -artikler			0,141	0,128	0,126	0,104
Metaller			0,127	0,132		
Elektriske maskiner og telekommunikasjonsutstyr	0,142	0,210				
Møbler	0,054	0,088				
Petroleum					0,175	0,155

Kilde: Statistical Yearbook of Estonia 2003; 2003 Statistical Yearbook of Latvia; Statistical Yearbook of Lithuania 2003.

Tysklands import fra Norge, baltiske stater og Russland. Utvalgte varekapitler etter HS. Endring i verdiandel for varekapitlet fra 1995 til 2002. Prosentandel 2002 minus prosentandel 1995

HS	Norge	Estland	Latvia	Litauen	Russland
03 Fisk og krepsdyr, bløtdyr	-16,2	0,0	0,2	0,4	3,6
27 Mineralsk brensel, råolje og produkter	-0,8	0,0	-0,4	0,0	5,7
44 Tre og trevarer	-1,3	1,2	1,5	1,0	2,6
48 Papir og papp og -varer	-1,1	0,0	0,0	0,0	0,7
75 Nikkel og varer derav	-5,2	-0,3	-0,1	-0,7	-7,8
76 Aluminium og varer derav	-0,3	0,1	0,4	-0,1	1,1

Kilde: Eurostat Comext.

Sveriges import fra Norge, baltiske stater og Russland. Utvalgte varekapitler etter HS. Endring i verdiandel for varekapitlet fra 1995 til 2002. Prosentandel 2002 minus prosentandel 1995

HS	Norge	Estland	Latvia	Litauen	Russland
27 Mineralsk brensel, råolje	-2,9	0,0	-2,1	0,8	10,7
28 Uorganiske kjemikalier	5,7	0,0	-0,6	-0,4	-10,0
29 Organiske kjemikalier	8,1	0,0	0,0	0,0	2,1
44 Tre og trevarer	2,5	2,7	4,0	0,7	1,2
62 Klær og tilbehør til klær, u. trikotasje	-1,8	0,9	0,9	2,7	0,5
63 Andre ferdige tekstilvarer; brukte klær, filler	-0,9	1,8	0,9	1,3	-0,3
64 Fottøy	-1,0	0,5	0,0	0,0	0,0
73 Varer av jern eller stål	-1,3	0,9	0,2	0,1	0,0
75 Nikkel og varer derav	12,5	1,4	0,1	0,0	-2,1
76 Aluminium og varer derav	5,2	0,4	0,4	0,1	-1,2
87 Kjøretøyer, deler tilbehør	-0,6	0,5	0,0	0,1	0,0
94 Møbler og madrasser; prefabrikerte bygninger	-3,0	1,9	0,5	3,0	-0,3

Kilde: Eurostat Comext.

Baltikum og Russland? Importen av tradisjonelle varer⁷ fra Estland, Litauen og Latvia økte kraftig i verdi fra 2002 til 2003. Mens den samlede importen av tradisjonelle varer økte med 3,0 prosent, økte importen fra Latvia med 53,6 prosent og importen fra Litauen med 14,8 prosent. Fra Estland var økningen på 5,1 prosent. Importverdien fra Russland var nærmest uendret, med en økning på 0,8 prosent. Metaller unntatt jern og stål var den største produktgruppen i importen fra Russland i 2003 med en verdi på 2,7 milliarder kroner, tilsvarende halve verdien av vår samlede vareimport derfra. Importen av russisk fisk var halvert både i verdi og mengde i 2003 sammenlignet med 2002. Den såkalte russertorsken – fisket på russiske kvoter – som leveres direkte til utlandet av norske eksportører er ikke med i den norske importstatistikken.

På midten av 1990-tallet var det trelast som dominerte de baltiske vareleveransene til Norge. Sammensetningen av vår import fra Baltikum har imidlertid endret seg merkbart fra 1995 til 2003. De tre landene har styrket sin eksport også til Norge innenfor sine voksende eksportsektorer. Importstatistikken viser at mens tømmer og trelast utgjorde hele 45,4 prosent av verdien av Norges import fra de tre baltiske statene i 1995, var andelen i 2003 redusert til 15,6 prosent, se tabell. Derimot økte andelen av klær og tilbehør fra 8,9 til 16,5 prosent. Andelen for møbler og deler økte fra bare 1,5 prosent i 1995 til 9,8 prosent i 2003. Importen av prefabrikerte bygninger økte fra nær ingenting til en andel på 9,7 prosent i 2003. I tillegg har importen fra Baltikum økt betydelig for elektriske maskiner og apparater.

⁷ Tradisjonelle varer, import inkl. avgrensninger i utenrikshandelstatistikken: Import utenom skip og oljeplattformer.

Norges import fra de baltiske stater. Varer i alt og utvalgte varegrupper etter tosfret SITC. 2003 Tusen kroner og andeler

SITC	2003	Andel
I alt	3 211 578	
84 Klær og tilbehør	528 917	0,165
24 Tømmer, trelast og kork	501 967	0,156
82 Møbler og deler	313 445	0,098
81 Prefab. bygninger etc.	310 813	0,097
77 Elektriske maskiner og apparater	221 338	0,069
63 Varer av tre og kork	172 888	0,054
69 Varer av metaller i.e.n.	165 143	0,051
65 Tekstilgarn, -stoffer	135 247	0,042
79 Andre transportmidler	116 433	0,036

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Det ble i 2003 importert hele 95 000 tonn prefabrierte bygninger til Norge, mot 34 000 tonn i 1995. Importen fra Estland på 19 000 tonn i 2003 har skjedd på bekostning av den norske hjemmeproduksjonen over de senere årene. Norske nasjonalregnskapsdata viser at importen stod for 8 prosent av tilgangen på prefabrikerte bygninger i 1995, og at importandelen var økt til hele 26 prosent i 2001.

Importen av møbler og deler viste en liknende utvikling, med en importøkning fra 120 000 tonn i 1995 til 235 000 tonn i 2003, hvorav 14 500 tonn fra Baltikum. Import fra de baltiske statene bidro til at importandelen i det norske markedet for møbler økte fra 34 prosent i 1995 til 40 prosent i 2001.

Bygge- og anleggsvirksomhet

Produksjonen i den markedsrettede bygge- og anleggsvirksomheten økte med 2,9 prosent fra 2002 til 2003, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. De sesongjusterte nasjonalregnskapstallene viser at bygge og anleggsinvesteringene økte i begynnelsen av fjoråret for så synke mot slutten av 2003. For året under et sank investeringene med 1 prosent fra 2002 til 2003, målt i faste priser. Boliginvesteringene gikk ned med over 4 prosent, mens utviklingen i bygge og anleggsinvesteringene i offentlig sektor og kraftforesyning bidro til å trekke gjennomsnittet opp. For det øvrige Fastlands-Norge var det en nedgang i investeringene i fjor på nær 18 prosent sammenlignet med året før.

Det kvartalsvise sysselsettingsregnskapet viser at antall sysselsatte lønnstagere og selvstendige i bygge- og anleggsvirksomheten i 2003 lå på samme nivå som året før. Tall fra Arbeidsdirektoratet viser økende ledighet blant bygge- og anleggsarbeidere i 2003. I gjennomsnitt for hele året var det 7386 helt arbeidsledige i 2003. Det er om lag 1700 flere bygnings- og anleggsarbeidere enn året før og gir en ledighetsprosent på 5,2 i snitt for 2003.

Boliger og næringsbygg

Byggevirksomheten steg mot slutten av fjoråret etter å ha ligget omtrent på samme nivå som i 2002 gjennom de tre første kvartalene, viser den kvartalsvise produk-

sjonsindeksen for bygge- og anleggsvirksomhet. For fjoråret under ett lå byggevirksomheten 0,6 prosent høyere enn i 2002. Veksten skyldes økt rehabiliteringsvirksomhet. Produksjonen av nye boligbygninger og andre bygninger sank for annet år på rad, med 0,8 prosent i 2003 etter en nedgang på 3,5 prosent i 2002.

Det ble påbegynt bygging av 22 487 boliger i 2003 ifølge foreløpige månedstall fra Statistisk sentralbyrå sin byggearealstatistikk. Det er om lag samme antall igangsatte boliger som i 2002, men noe færre enn i 2000 og toppåret 2001 med 25 000 boliger. På nittitallet var det ingen år med flere igangsatte boliger enn i fjor.

Trenden, som tar hensyn til de sesongmessige svingningene, viser at den månedlige igangsettingen av nye boliger gikk ned i begynnelsen av fjoråret for så stige igjen mot slutten av året. Det var nedgang i boligbyggingen i alle fylkene på Østlandet i fjor med unntak av Oslo og Vestfold hvor igangsettingstallene steg med rundt 25 prosent. På Vestlandet gikk nybyggingen ned i 2003 sammenlignet med året før, mens aktiviteten økte i Trøndelag og i Nord Norge.

Entreprenørenes tilgang på nye boligprosjekter steg kraftig i 4. kvartal 2003 etter å ha falt i årets tre første kvartal, ifølge den kvartalsvise ordrestatistikken til Statistisk sentralbyrå. Verdien av entreprenørenes beholdning av boligprosjekter ved utgangen av 2003 ligger 11 prosent over nivået på samme tid året før, målt i løpende kroner. Den store ordrebekholdningen, det lave rentenivået og prisveksten på brukte boliger i begynnelsen av 2004, kan virke positivt på boligbyggingen i starten av inneværende år.

Igangsatt bruksareal til andre bygg enn boliger lå i 2003 på samme nivå som i de to foregående årene, ifølge foreløpig byggearealstatistikk. Den sesongjusterte trenden viser nedgang i begynnelsen av 2003 og økt igangsetting mot slutten av fjoråret. Mangelfull registrering av næringsbygg i Oslo gjør sammenligningen med året før mer usikre. Generelt kan man si at bygningsinvesteringene i offentlig sektor har kompensert for nedgangen i privat sektor de tre siste årene. Store offentlige byggeprosjekter, som ble påbegynt i fjor, er blant annet regionsykehuset i Trondheim og operaen i Oslo. I 2004 starter byggingen av nytt regionsykehus i Akershus.

Fra 1996 er muligheten for å følge utviklingen på bygningsinvesteringene, etter brukers næring, vesentlig forbedret. Da ble EU sin standard for næringsgruppering (NACE) lagt inn som en variabel i Bygningsdelen i Grunneiendoms-, Adresse- og Bygningsregisteret (GAB).

Investeringene i nybygg til næringen «Eiendomsdrift, forretningsmessig tjenesteyting og utleievirksomhet»

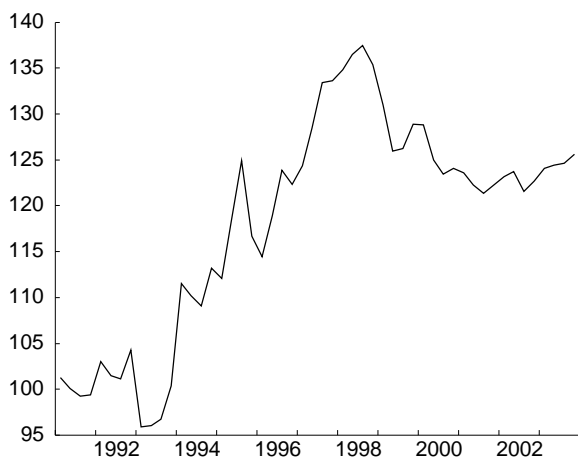
Bygge- og anleggsvirksomheten. Markedsutvikling og produksjon

Sesongjustert. Prosentvis endring fra foregående periode

	Mrd.kr ¹	Volum					Pris				
		2003	2003	03.1	03.2	03.3	03.4	2003	03.1	03.2	03.3
Bygge- og anleggsinvesteringer totalt	122,0	-5,0	-3,1	-1,5	0,8	1,2	2,5	0,8	1,8	1,8	-2,0
Boliger	54,2	-4,3	-0,9	-1,4	-0,8	1,5	2,9	0,3	0,7	0,8	0,8
Offentlig forvaltning	34,4	6,6	4,2	2,5	6,3	-3,6	2,8	4,8	-0,9	3,2	-5,4
Kraftforsyning	1,9	60,3	32,1	10,5	8,0	-2,6	-1,1	-1,7	1,0	1,3	2,5
Fastlands-Norge ellers	31,5	-17,7	-13,3	-6,0	-2,7	6,4	1,7	-2,4	6,7	1,8	-3,0
Bruttoproduksjon	165,4	2,9	2,8	-0,5	0,0	1,0	3,2	-0,3	1,8	0,8	1,0
Produktinnsats	100,1	3,6	3,7	-1,0	-0,1	1,1	1,5	-0,9	2,3	0,7	1,1
Bruttoprodukt	65,3	1,7	1,1	0,3	0,2	0,8	6,1	0,9	1,0	1,0	0,9

¹ Nivå tall i løpende priser² 1 000 personer

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Bruttoprodukt i bygge- og anleggsvirksomhet
Sesongjustert. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

er mer enn halvert siden toppåret 1999, da det ble igangsatt 364 000 kvadratmeter bruksareal. De to siste årene har årlig igangsatt bruksareal i denne næringen ligget på rundt 165 000 kvadratmeter. I 2002 og 2003 ble det påbegynt henholdsvis 8 000 og 11 000 kvadratmeter bruksareal til næringen «Finansielle tjenesteyting og forsikring». Til sammenligning lå årlig gjennomsnittlig igangsatt areal i denne næringen på nær 70 000 kvadratmeter i perioden 1996-1999. Det ble igangsatt vel 70 000 kvadratmeter bruksareal til hotell- og restaurantvirksomhet i 2003. Det er 15 prosent mer enn i 2002, men nesten en halvering sammenlignet med toppåret 1999.

I næringene industri og varehandel har nedgangen i investeringene i nye bygninger vært mer moderat enn i foretningmessig tjenesteyting. De årlige investeringene i nye bygninger til industrivirksomhet toppet seg i 1997 og har siden falt med 33 prosent til 450 000 kvadratmeter i 2003. I varehandel har de årlige investeringene i nybygg svingt rundt et gjennomsnitt på 475 000 kvadratmeter bruksareal de siste åtte årene. I fjor ble

det påbegynt vel 400 000 kvadratmeter bruksareal til varehandel, 17 prosent mindre enn året før.

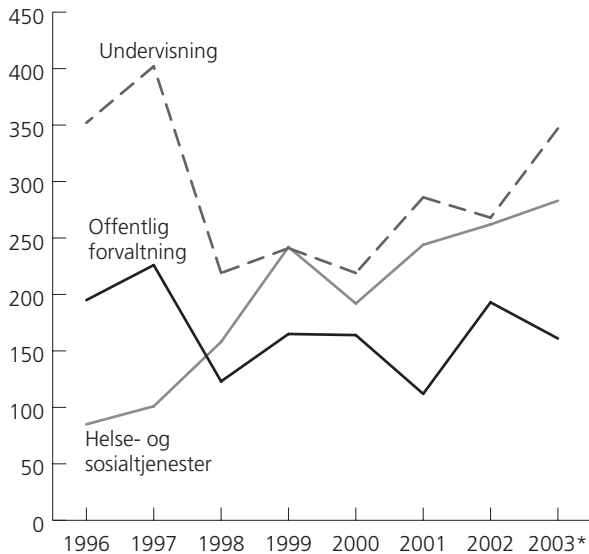
Investeringene i offentlig forvaltning har utviklet seg relativt flatt siden 1996, og svingt rundt et nivå på om lag 170 000 kvadratmeter årlig. Det ble igangsatt 161 000 kvadratmeter bruksareal til offentlig forvaltning i fjor. Det er en nedgang på 16 prosent sammenlignet med året før. Investeringene i nye bygninger for helse og sosiale tjenester har steget kontinuerlig i samme periode, fra 85 000 kvadratmeter bruksareal i 1996 til 284 000 kvadratmeter i 2003. Påbegynt bruksareal til undervisningsformål økte i fjor med 32 prosent til 347 000 kvadratmeter. Veksten skyldes i sin helhet byggestart for Handelshøyskolen BI sitt undervisnings-senter i Oslo med sine 100 000 kvadratmeter bruksareal.

Entreprenørenes tilgang på nye næringsbygg gikk noe ned i fjor sammenlignet med året før. Verdien av bedriftenes beholdning av nye næringsbygg er 10 prosent lavere ved utgangen av 2003 enn på samme tid året før.

Etter syv år med kontinuerlig vekst i bygging av hytter og sommerhus fikk vi en markert nedgang i 2003. I de tre første kvartalene i fjor ble det igangsatt 17 prosent mindre bruksareal til fritidsbygninger enn året før.

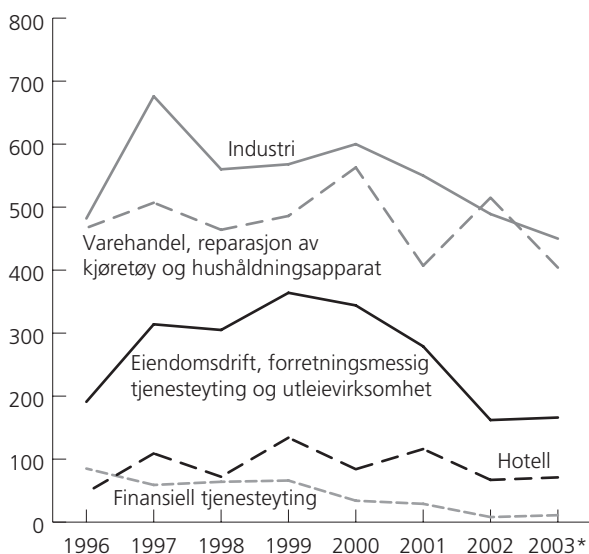
Rehabilitering

Rehabiliteringsvirksomheten, som omfatter utbedring, ombygning, reparasjon og vedlikehold av bygninger, steg med 2,3 prosent fra 2002 til 2003, ifølge produktionsindeksen for bygg og anlegg. Tendensen var stigende mot slutten av året, med en vekst på 3,7 prosent i 4. kvartal 2003 sammenlignet med samme periode året før. Siden første publisering i 1995 viser indeksen at investeringene i rehabilitering av bygninger er mer stabil enn investeringene i nybygg. Fra 1995 og til 2003 økte rehabiliteringsvirksomheten med vel 9 prosent, samtidig steg investeringene i nybygg med over 30 prosent. De tre siste årene har rehabiliteringsinvesteringene hatt en motsatt utvikling sammenlignet med investeringene i nye bygninger.

Bygg satt i gang. Bruksareal etter brukers næring¹. 1996-2003

¹ Mangelfull registrering av næringsbygg i Oslo kommune i 2001, 2002 og i begynnelsen av 2003.

* Foreløpige tall.

Bygg satt i gang. Bruksareal etter brukers næring¹. 1996-2003

¹ Mangelfull registrering av næringsbygg i Oslo kommune i 2001, 2002 og i begynnelsen av 2003.

* Foreløpige tall.

Etter en nedgang i entreprenørenes beholdning av boligrehabilitering fra utgangen av 2001 til utgangen av 2002 på 30 prosent, steg ordrebeholdningen med 10 prosent fram til utgangen av 2003.

For andre bygg har tilgangen på nye rehabiliteringsprosjekter vært stabil de to siste årene, og verdien av ordrebeholdningen ved utgangen av fjoråret ligger på samme nivå som ved utgangen av de to foregående årene.

Boligprisindeksen**Nye produksjonsrutiner**

I 2003 endret SSB produksjonsrutinene til boligprisindeksen. Tidligere hentet SSB inn opplysninger om kjøp og salg av bruktboliger fra Tinglysingsregisteret og fra boligkjøperne selv. Disse får vi nå fra FINN.no gjennom et samarbeid med Norges Eiendomsmeglerforbund (NEF) og Eiendomsmeglerforetakenes forening (EFF). Norske Boligbyggelags Landsforbund (NBBL) gir oss opplysninger om borettslagsboliger. Med denne metoden blir den nye boligprisindeksen både mer aktuell og vi får flere boligomsetninger å beregne indeksen ut ifra. I tillegg til separate indekser for selveier- og borettslagsboliger, lages en totalindeks som omfatter begge eierformer. Nye indekstall er beregnet tilbake til 1. kvartal 2002.

Nye vekter

Indeksen ble tidligere vektet med antallet boliger etter boligtype og geografisk sone. Den nye indeksen er vektet med verdien av boligene. Verdiandelene er estimert ved å multiplisere gjennomsnittlig omsetningspris med antall boliger i disse sonene.

Anlegg

Ved årsskiftet 2002/2003 ble produksjons- og vedlikeholdsaktiviteten til Statens Vegvesen skilt ut i et eget statseid foretak, Mesta as. Det betyr at den tidligere statlige anleggsvirksomheten fra og med 2003 er en del av datagrunnlaget til Statistisk sentralbyrå sin produksjonsindeks. Det blir dermed et brudd i anleggsindeksen i 1. kvartal 2003. Med produksjonen til Mesta inkludert i indeksberegningen øker indeksen med vel 10 prosent fra 2002 til 2003. Justert for den strukturelle endringen i datagrunnlaget viser produksjonsindeksen nedgang i anleggsvirksomheten fra 2002 til 2003.

Ved utgangen av 2003 ligger verdien av entreprenørenes ordrebeholdning 7 prosent lavere enn på samme tid året før. Mesta er tatt med i ordrestatistikken i 2003. Ordreservene ved utgangen av 2002 inkluderer beholdningen Mesta tok med seg fra Vegvesenet. Verdien av ordretilgangen gikk ned i annet halvår 2003. Noe av nedgangen kan skyldes at konkurranseutsettingen har ført til lavere priser på vedlikeholdholdarbeider.

Pris og kostnadsutviklingen

Sommeren 2002 stoppet veksten i boligprisene, for så å falle noe mot slutten av året. Gjennom 2003 har prisene tatt seg opp igjen og gjennomsnittlig for hele året steg prisene med 1,7 prosent fra 2002 til 2003. Det er store regionale forskjeller. Storbyene Stavanger, Bergen og Trondheim skiller seg klart fra den generelle trenden. I disse tre byene steg prisene i gjennomsnitt med 6,4 prosent fra 2002 til 2003. De siste 3 årene har boligprisene i Stavanger, Bergen og Trond-

heim økt med 25 prosent, mens boligprisene i Oslo og Akershus, har hatt en mer moderat prisutvikling i samme periode. Vi ser også at borettslagsleiligheter har hatt en klart større prisvekst i de største byene de siste årene enn selveierboliger.

Etter flere år med sterk prisvekst på nye eneboliger, var prisutvikling mer moderat fra høsten 2002 fram til 2. kvartal 2003. Fra 2. kvartal til 3. kvartal 2003 var det ingen prisendring når vi tar hensyn til normale sesongsvingninger. Prisene på nyoppførte eneboliger lå 2 prosent høyere i 3. kvartal 2003 sammenlignet med 3. kvartal året før. I samme periode økte byggekostnadsindeksen for enebolig med 2,5 prosent.

Nedgangen i utleiemarkedet for kontorlokaler i Oslo, som startet høsten 2001 og fortsatte i 2002 stoppet opp i 1. halvår 2003, ifølge den kvartalsvise leieprisstatistikken til Norsk Nærings Megling as. I 4. kvartal 2003 ligger leieprisene i Oslo om lag 25 prosent lavere enn toppnivået i 2001. Fra 2002 til 2003 har andelen ledig kontorareal steget fra 4 prosent til rundt 10 prosent i Oslo-området.

Ifølge Dagens Næringslivs ekspertpanel så fortsatte kontorleieprisene i Oslo å falle i 2. halvår 2003, med mellom 3 og 10 prosent, avhengig av beliggenhet og standard. I de øvrige storbyene har nedgangen stoppet opp og leieprisene har vært stabile gjennom 2003. Ekspertene forventer stort sett et flatt leiemarked framver.

Elektrisitetsforsyning

Produksjonen av elektrisk kraft var i fjor 107,3 TWh. Det er 17,9 prosent lavere enn i 2002 og det laveste nivået siden tørråret 1996 da kraftproduksjonen var 104,7 TWh. Produksjonsmulighetene i den norske kraftforsyningen, der om lag 99 prosent er vannkraft, avhenger i stor grad av tilsiget i form av nedbør og snøsmelting. I tillegg reguleres vannmagasinene over året slik at man kan produsere mer i vinterhalvåret da kraftteterspørselen er stor og tilsiget lavt, og omvendt i sommerhalvåret. Dermed tappes normalt vannmagasinene i vinterhalvåret og fylles i sommerhalvåret. Til en viss grad brukes også magasinene til å regulere produksjonen over år, slik at man i tørre og kalde år kan tappe magasinene mer enn vanlig. I fjor var tilsiget 111,7 TWh, mens tilsiget i 2002 var 111,1 TWh. Tilsiget i et normalår er beregnet til 118 TWh⁸. Ifølge tall fra Meteorologisk institutt var nedbøren i Norge 110 prosent av normalen i fjor. At tilsiget var lavere enn normalt i fjor har sammenheng med mindre snømengder vinteren 2002/2003 som dermed ga mindre tilsig fra snøsmelting våren 2003. Den høye kraftproduksjonen i 2002 (den nest høyeste noensinne) sammenlignet med i 2003 var mulig ved at vannmagasinene ble tappet gjennom 2002. I 2003 økte derimot fyllingsgraden i løpet av året. Fyllingsgraden i 2002 var

Kraftbalansen per år. TWh

	2001	2002 ¹	2003 ¹
Kraftproduksjon	121,9	130,6	107,3
+ Import	10,7	5,3	13,5
- Eksport	7,2	15,0	5,6
nettoeksport	-3,6	9,7	-7,9
- Pumpekraftforbruk	0,8	0,7	0,8
- Nett-tap ²	11,1	10,6	9,4
Netto innenlands forbruk	113,5	109,6	104,9
- Kraftintensiv industri	32,8	30,7	30,7
- Alminnelig forsyning	80,8	78,9	74,2
(temperaturkorrigert) ³	(81,4)	(81,4)	(76,6)
Temp.avvik fra normalen, °C ⁴	0,3	1,1	1,3

¹ Foreløpige tall.

² Inklusive forbruk i kraftstasjonene.

³ Ekskl. elektrokjel.

⁴ Avvik fra klimanormalen for perioden 1961-1990

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Norges vassdrags- og energidirektorat og Meteorologisk institutt

Priser på elektrisk kraft til husholdninger, landsgjennomsnitt 2002-2003. Norge. Øre/kWh¹

	Totalpris	Kraftpris ²	Nettleie ³
1. kvartal 2002	63,5	37,6	25,8
2. kvartal 2002	56,3	30,5	25,8
3. kvartal 2002	56,8	30,4	26,4
4. kvartal 2002	66,3	39,8	26,5
2002	61,8	35,7	26,1
1. kvartal 2003	114,9	87,1	27,8
2. kvartal 2003	73,3	45,3	28,0
3. kvartal 2003	73,0	44,3	28,8
4. kvartal 2003	79,2	49,9	29,3
2003	90,0	61,6	28,4

¹ Fastleddet er inkludert og er omregnet til øre/kWh for et forbruk på 20 000 kWh i året. Prisene er foreløpige.

² MVA og forbruksavgift (elavgift) inkludert. MVA er 24 prosent, mens forbruksavgift var 9,3 øre/kWh i 2002 og 9,5 øre/kWh i 2003.

³ MVA inkludert.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges vassdrags- og energidirektorat.

henholdsvis 71,5 og 52,1 prosent i uke 1 og 52, mens tilsvarende tall for 2003 var 49,6 og 57,8 prosent. Til sammenligning er medianen for uke 1 og 52 i perioden 1990-2003 henholdsvis 71,2 og 73,5 prosent. At vannmagasinene ble tappet så mye i løpet av 2002 skyldes i stor grad en uvanlig kald og tørr høst i 2002, som kom overraskende på kraftprodusentene. Forskjellen i energiinnholdet i vannmagasinene ved inngangen til 2003 sammenlignet med inngangen til 2002 utgjorde 18,4 TWh.

Av den totale produksjonen av elektrisk kraft i fjor på 107,3 TWh var 106,1 TWh vannkraft. Vannkraftproduksjonen ble redusert med 18,2 prosent sammenlignet med året før. Varmekraftproduksjonen var 953 GWh, en økning på 14,3 prosent fra 2002. Selv om vindkraftproduksjonen fortsatt er veldig liten i Norge var det her en kraftig økning i 2003, fra 39 GWh i 2002 til 220 GWh i 2003. Myndighetenes målsetning er en utbygging av årlig produksjon av vindkraft på 3 TWh innen 2010.

Fungerer kraftmarkedet?

For at et marked skal fungere effektivt må de strukturelle forholdene på tilbudssiden innrettes slik at man får konkurranse mellom aktørene. Det betyr at konsentrasjonen ikke må bli for sterk. Vannkraftsektoren i Norge er spesiell i den forstand at den helt dominerende variable innsatsfaktoren vanntilset, kommer nærmest i motfas til etterspørselen etter elektrisitet. Maksimering av verdien av vannet over perioder gjennom lagring i magasinene bør være et viktig kjennetegn ved sektoren. En slik maksimering krever informasjon om de framtidige verdiene, noe som finnes i det finansielle prissikringsmarkedet for elektrisitet. Dagens pris og prisen i slike prissikringmarkeder skal henge sammen hvis markedet skal fungere effektivt. På etterspørselssiden er det viktig at forbrukerne får god informasjon om priser og kontraktsforhold og er fleksible i forhold til ulike kontraktstyper og leverandørers betingelser.

Markedets struktur

I de siste årene har det skjedd en betydelige markedskonsentrasjon i det norske og nordiske kraftmarkedet. Det norske konkurransetilsynet er derfor skeptisk til videre oppkjøp og formalisert samarbeide mellom kraftselskapene i Norge. Det er ingen enkel oppgave å avsløre eventuell utnyttelse av markedsrett i et kraftmarked fullstendig dominert av vannkraft slik som det norske. Dessuten er det problemer med å avgrense hva som er det relevante markedet. I noen perioder er det ledig transportkapasitet på linjene mellom de nordiske landene, i andre tilfelle er overføringskapasiteten fullt utnyttet og en operer med avgrensede prisområder. I det anstrengte nordiske kraftmarkedet i perioden 1. oktober 2002 til 31. mars 2003 var det beskrankninger på overføringen av elektrisitet fra Danmark som overskuddsområde og Norge og Sverige som underskuddsområder i nærmere 75 prosent av tiden. Det er derfor både relevant å se på konsentrasjonen i hele det nordiske markedet - og på konsentrasjonen i det avgrensede norske markedet. Det kan også være nettskranke internt i Norge som deler Norge i flere områder. Da er disse delområdene den relevante avgrensningen for diskusjon av markedskonsentrasjon.

Konsentrasjonen i markeder måles gjerne gjennom å se på direkte eierskap. I det norske og nordiske kraftmarkedet er det dessuten et betydelig innslag av krysseierskap. Da må en ta hensyn til dette ved måling av konsentrasjonsgrad. I noen grad kan en si at krysseierskap innebærer kontroll, andre ganger snakker en gjerne om at krysseierskap og samarbeide er incitamentskapende. Den såkalte Herfindahl-Hirschman (HHI) indeksen beskriver markedskonsentrasjonen i form av kvadrerte markedsandeler. Det er vanlig å karakterisere markeder med konsentrasjonsindeks på 0,18 og

høyere som høyt konsentrerte, mens andeler mellom 0,1 og 0,18 anses som middels konsentrerte. Tabellen viser slike konsentrasjonsmål for det nordiske markedet som helhet og for hvert av landene (relevant ved transmisjonsbegrensninger). Tabellen viser tre ulike mål - en vanlig Herfindahl-Hirschman indeks, en tilsvarende indeks korrigert for krysseierskap og samarbeide som er incitamentskapende (HHII), og endelig en indeks som tar høyde både for krysseierskap, kontroll og incitamenteffekter (HHIC). Metoden er nærmere redegjort for i Nordiske konkurransemyndigheter (2003).

Tabellen viser at med de tradisjonelle målene er det bare det Svenske markedet som kan karakteriseres som sterkt konsentrert. Det nordiske markedet er samlet lite konsentrert. Tar vi hensyn til både krysseierskap, kontroll og incitamenteffekter ved samarbeide er alle de nasjonale markedene sterkt konsentrerte. I tilfelle med nettbeskrankninger mellom landene er dermed konsentrasjonsgraden svært høy. Hvis nettskranke ikke er til stede og det nordiske markedet er integrert er markedet kun middels konsentrert. Dette viser at det under ulike beskrankninger i markedene kan oppstå konkurranseforhold som gjør at markedet ikke nødvendigvis vil fungere effektivt.

Prisene i markedet

Det siste årets utvikling i markedsprisen på kraft ble sterkt preget av den tørre høsten i 2002, noe som medførte svært høye priser gjennom forvinteren i 2003. Dette høye prisnivået holdt seg imidlertid kun noen få vinteruker, selv om prisen også i vårperioden var på et historisk høyt nivå. Imidlertid falt prisen dramatisk utover våren da det ble klart at det ville være igjen tilstrekkelig med vann i magasinene til å komme gjennom vårknipa. Magasinbeholdningen var imidlertid på et historisk lavt nivå når snøsmeltingen startet, så prisen holdt seg godt over tidligere års sommerperioder også sommeren 2003. Dessuten var det lite snø i fjellet noe som, relativt til et normalår, ga lite bidrag til vårfyllingen av magasinene. Prisen i spotmarkedet pendlet derfor rundt 30 øre/kWh hele høsten 2003. Tilsiget over året 2003 samlet var normalt, og selv om etterspørselen var lav på grunn av de høye prisene var det ingen vesentlig bedring i magasinfyllingen utover høsten. Samtidig hadde flere kjernekraftverk og minst ett kullkraftverk i våre naboland oppstartproblemer. Bidraget fra import til å bedre vannbalansen ble dermed også begrenset.

Den underliggende dominerende atferden til vannkraftprodusentene er å maksimere verdien av magasinert vann. Hvis det ikke er noen begrensning på magasinkapasiteten og en opererer under full sikkerhet om framtidige tilsig vil en slik atferd medføre like priser over året. Siden magasinkapasiteten er begrenset på kort sikt og tilsiget er svært stokastisk (kan variere fra 90-145 TWh mellom år) vil sjelden prisene være like over perioder. Når produsentene bestemmer seg for sine produksjonstilbud i dag, må de ta de hensyn til at de også trenger vann framover. Stor etterspørsel og lite vann i framtiden betyr at vannet har en større verdi enn dagens kraftpris. Produsentene må derfor anta noe om framtidig tilsig og framtidig etterspørsel for å kunne fastslå

Konsentrasjonsindekser

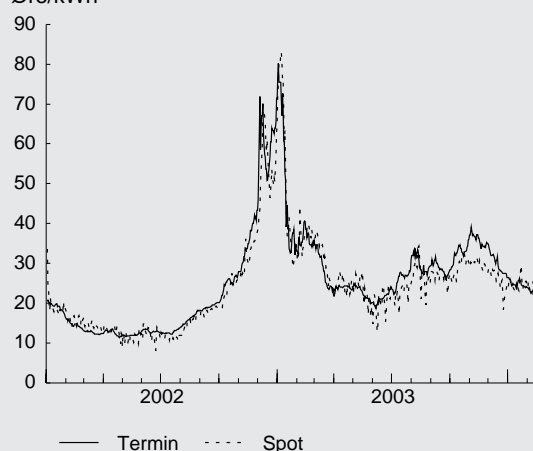
	HHI	HHII	HHIC
Norge	0,1634	0,1980	0,3325
Danmark	-	-	-
Finland	0,1766	0,2037	0,3005
Sverige	0,2893	0,2923	0,2988
Norden	0,0892	0,0989	0,1138

Kilde: Nordiske konkurransemyndigheter, 2003

Forts.

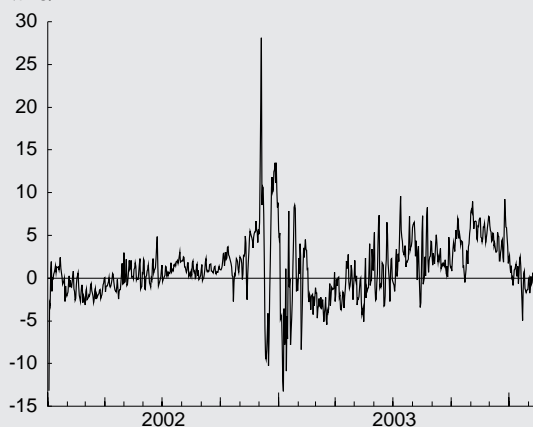
Forts.

Spotpris og 3 mnd. gjennomsnittlig terminpris på NordPool. Uke 1 2002 til uke 7 2004
Øre/kWh

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Differanse mellom 3 mnd. gjennomsnittlig terminpris og spotpris. Uke 1 2002 til uke 7 2004
Øre/kWh

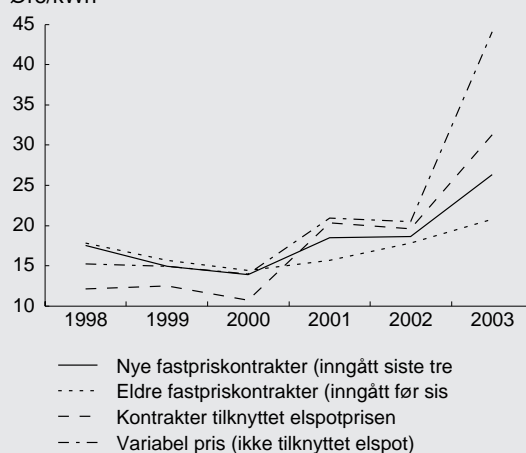

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

dagens produksjon. Gjennom et framtidsmarked, eller terminmarked, for kraft vil all tilgjengelig informasjon om forventede tilsig, forventet framtidig etterspørsel og andre produsenters atferd kunne samles. Terminmarkedet på NordPool er et slikt framtidsmarked. Dette er organisert som et finansielt marked - et prissikringsmarked - og ikke et fysisk marked. Dette markedet skulle da i utgangspunktet gi tilstrekkelig informasjonen for dagens produsenter til å maksimere verdien av vannet over sesonger. Dette forutsetter imidlertid at det er tilstrekkelig konkurranse i markedet.

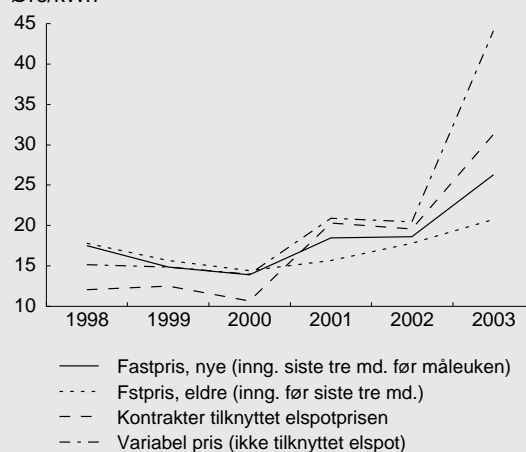
I teorien skal prisene i et slik framtidsmarked balansere mot dagens spotpriser, med noen mindre forskjeller på grunn av kostnaden med å utsette innbetalinger (renter), kostnader ved å lagre vannet og ved at en skal ta hensyn til framtidig usikkerhet i optimeringen. Figuren viser utviklingen i spotprisene og terminprisene gjennom 2002, 2003 og begynnelsen på 2004. Terminprisene i figuren er et veid gjennomsnitt av de ulike typer finansielle kontrakter for framtiden (dagskontrakter, ukeskontrakter og månedskontrakter inntil 3

Priser til tjenesteyting etter kontraktstype, eksklusive avgifter. 1998-2003
Øre/kWh

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Priser til tjenesteyting etter kontraktstype, eksklusive avgifter. 1998-2003
Øre/kWh

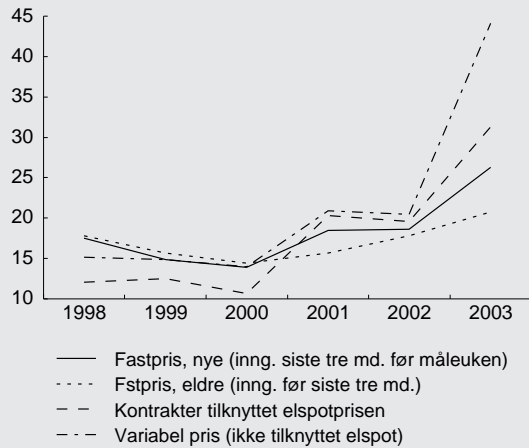
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

måneder fram i tid). Hvis terminprisen ligger over spotprisen skal en stramme til på produksjonen i dag, og spare vann til fremtiden. Dette vil presse dagens spotpris opp og holde igjen terminprisen eller dra denne nedover. Lavere terminpris enn spotpris skal lede til fallende spotpriser. Det er da mer lønnsomt å produsere i dag enn i framtiden. Økt produksjon i dag leder til fallende spotpris. Da blir det mindre vann igjen til framtiden og terminprisen skal opp. Figuren viser at dette er en sammenheng som i all hovedsak gjelder, men det er lange perioder hvor det er betydelige avvik mellom disse to prissettene. Det kan stilles spørsmål ved hvorfor disse avvikene oppstår. I den perioden vi ser på har det ikke skjedd noe med lagerkostnadene. Dessuten har renten falt, noe som skulle tilsi at forskjellene kulle bli mindre. Et element i rentekostnaden er kostnaden ved å stille sikkerhet for handelen i det finansielle markedet. I perioden desember 2002 til og med januar 2003 økte nok usikkerheten i markedet. Dette kan forklare deler av økningen i forskjellen mellom spot og futures prisene. Noe av forklaringen kan også være at

Forts.

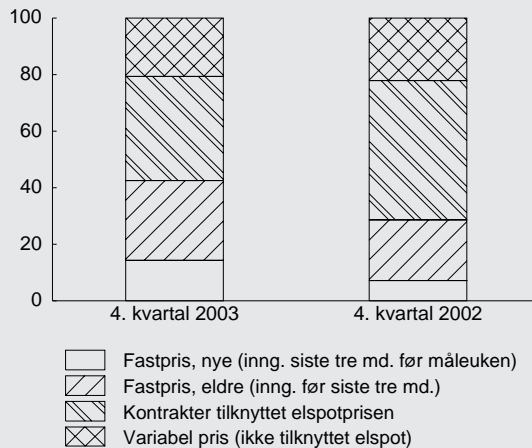
Forts.

Priser til tjenesteyting etter kontraktstype, eksklusive avgifter. 1998-2003
Øre/kWh

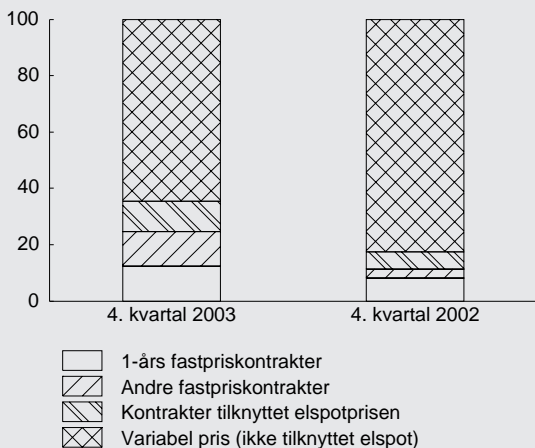
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fordeling på kontraktstyper Tjenesteyting
Prosent

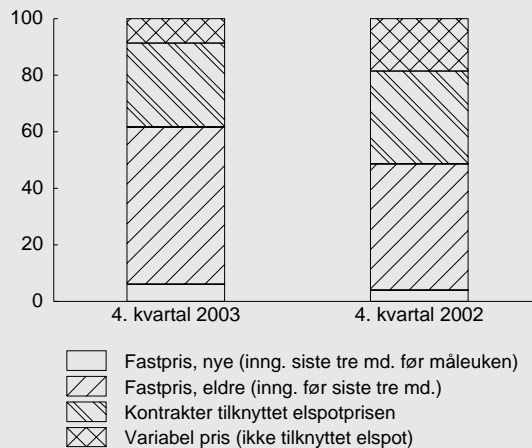
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fordeling på kontraktstyper Husholdninger
Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fordeling på kontraktstyper Industri
Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

med stor usikkerhet vil aktører trekke seg ut av markedet - likviditeten i markedet blir dårlig og konkurransen lav. Imidlertid er det perioder med så store avvik mellom spot- og futurespriser at det er grunn til å undersøke nærmere om det fysiske og finansielle markedet fungerer effektivt.

Kontraktforholdene i elektrisitetmarkedet

Leverandørene av elektrisitet opererer med et stort antall kontraktstyper overfor forbrukerne. Grovt kan disse klassifiseres i tre typer; fastpriskontrakt som innebærer høy grad av sikkerhet, variable priskontrakter der prisen kan forandres relativt hyppig (vanligvis på månedbasis) og spotkontrakter med løpende markedspriser. Kunder som har variable priskontrakter og spotkontrakter blir, vanligvis avregnet etter avlest forbruk hver 3.md., men der leverandøren legger inn en profil på forbruket over denne perioden, som er lik profilen til alle kunder i området. Kundene

velger kontrakter etter i hvilken grad de vil ha sikkerhet og i hvilken grad de er villig til å ta risiko for å oppnå gjennomsnittlig lavere elektrisitetspriser. Hvis dette skal fungere er det viktig at kundene får god informasjon om priser i de ulike kontraktene og om risikoen som eksisterer. Konkurransetilsynet ga før høsten 2003 på sine hjemmesider kontinuerlige opplysninger om prisene på variable priskontrakter fra ulike leverandører. Informasjon om spotprisutviklingen kunne en hente fra NordPool sine hjemmesider. Det var imidlertid ikke noen systematisk sammenlignbar informasjon om fastpriskontrakter fra ulike leverandører. Fra og med september 2003 finnes kontinuerlig og sammenlignende informasjon om alle typer kontrakter fra alle leverandører på Konkurransetilsynets hjemmesider. Dette er en vesentlig forbedring i informasjonen til kundene om prisene i ulike kontraktstyper, som vil bidra til å gjøre konkurransen i markedet bedre.

Forts.

Forts.

Figuren viser utviklingen i de gjennomsnittlige prisene i de ulike kontraktstypene fra 1998 til 2003 for de tre hovedsektorene husholdninger, tjenesteyting og industri (ekskl. kraftkrevende industri). Hovedtrekkene ved denne utviklingen er lik for alle sektorer, og slik man kunne forvente. Fram til 2002, hvor det var god tilgang på kraft ved at tilsiget til magasinene var normalt eller mer enn normalt, var prisene i alle typer kontrakter lave. Lavest var prisen på spotkontraktene. Fra 2002, hvor prisen steg gjennom høsten som følge av lite tilsig til magasinene, steg prisen i alle kontraktstyper, mest i de variable kontraktene, minst i de faste priskontraktene. Over tid har de variable kontraktene vist seg å ha de høyeste prisene.

På tross av dette viser statistikken at veldig mange, spesielt husholdningskunder, velger de variable priskontraktene. Andelen har imidlertid gått kraftig ned fra 2002 til 2003 i forbindelse med at prisen steg kraftig og at valg av

riktig kontraktstype fikk økt fokusering. Overgangen har skjedd både til fastpriskontrakter og spotpriskontrakter. I en periode med fall i prisene skulle en kanskje forvente en noe større overgang til spotkontrakter. I tjenesteyting har overgangen først og fremst vært fra spot til faste kontrakter, mens industrien i stor grad har forlatt spot og variable kontrakter og valgt fastpriskontrakter.

Tilsynelatende ikke optimale valg av kontraktstyper kan skyldes manglende informasjon, som formodentlig nå er blitt bedre gjennom endringen i informasjonsopplegget fra Konkurransetilsynet, men det kan også skyldes at de fleste husholdninger er passive i forhold til prissikring og at de automatisk blir plassert på en variabel kontrakt med mindre de er aktive i valget. Det er igjen grunn til å studere nærmere om kontraktene er godt nok utformet til at markedet vil fungere effektivt.

Det norske kraftsystemet er knyttet sammen i et nordisk marked for kraft. Kraftutveksling med utlandet kan bidra til å dekke kraftbehovet i år med lite tilsig eller vann i magasinene. Nettoimporten av kraft, dvs. import minus eksport, var i fjor 7,9 TWh og bidro til en bedring i vannbalansen. Bare i 1996 har importen vært høyere. Mellom Norge og Sverige er det luftledninger med en overføringskapasitet på 3 000 MW, mens overføringskapasiteten til Finland og Russland er henholdsvis 100 og 50 MW. Mellom Norge og Danmark er det sjøkabler med en overføringskapasitet på 1 000 MW. I teorien kan det dermed eksporteres eller importeres 36,4 TWh per år, hvis Norge importerer eller eksporterer maksimalt hele året. I praksis vil det imidlertid normalt være både eksport og import i løpet av året og kablene kan ikke utnyttes hele tiden. Som følge av høyere kostnader ved å starte og stoppe varmekraftproduksjon enn vannkraftproduksjon kjøres varmekraft med jevn belastning mens vannkraften reguleres opp og ned. Da vil varmekraft importeres om natten når forbruket er lavt i nabolandene og vannkraft eksporteres om dagen når kraftforbruket i utlandet øker.

Netto innenlandsk forbruk av elektrisk kraft var i fjor 104,9 TWh. Det er 4,3 prosent lavere enn året før og det laveste siden 1997. Det relativt lave forbruket av elektrisk kraft i fjor må blant annet ses i sammenheng med høyere strømpriser og mildere vær enn normalt. Ifølge tall fra Meteorologisk institutt var årstemperaturen for Norge 1,3 °C over normalen i 2003, og dette var det 6. varmeste året siden Meteorologisk institutt startet sine målinger i 1867. Det var i alminnelig forsyning elforbruket ble redusert i fjor, mens forbruket av elektrisk kraft i kraftintensiv industri var uendret fra året før på 30,7 TWh. Elforbruket i alminnelig forsyning var i fjor 74,2 TWh, en nedgang på 6 pro-

sent fra 2002. Temperaturkorrigert forbruk i alminnelig forsyning var 76,6 TWh i 2003. Nedgangen her er på 5,8 prosent fra året før, og det er en forholdsvis betydelig nedgang. Høyere strømpriser og fokus rundt dette er trolig en viktig årsak til denne nedgangen. Der det var mulig å substituere seg bort fra elektrisitet ble det i større grad valgt andre energibærere. Dette gjelder i stor grad energi brukt til oppvarming. Salget av lette fyringsoljer økte med 37,5 prosent i 2003 sammenlignet med året før, mens salget av fyringsparafin økte med 15,4 prosent. Importen av ved økte med hele 180 prosent i 2003. Import av ved utgjør en liten del av det totale vedforbruket, men gir en viss indikasjon på utviklingen i vedforbruket i 2003 i mangel av totale forbrukstall for dette.

Betydelig økte strømpriser

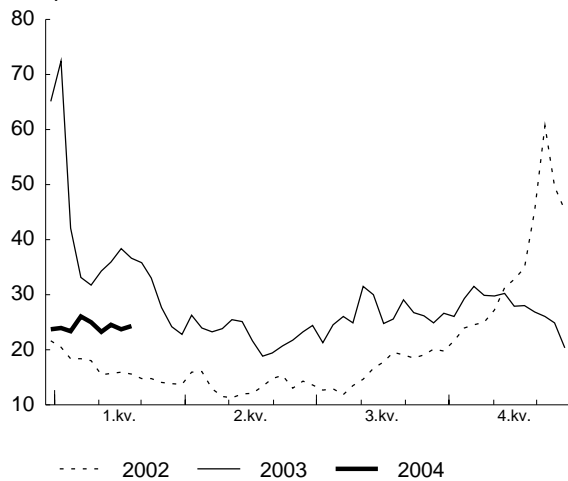
Elspotmarkedet er et nordisk døgmarked for fysisk handel med kraft som foregår på kraftbørsen Nord Pool. Der noteres timepriser i flere områder (spotpriser). Hvis det ikke er nettbeskrankninger noteres bare en pris (systemprisen). Ved nettbeskrankninger noteres områdepriser. Det er høyest pris i de områdene som importerer (underskuddsområder). Den gjennomsnittlige systemprisen økte fra 20,1 øre/kWh i 2002 til 29,1 øre/kWh i 2003. Den sterke nedgangen i vannmagasinenes fyllingsgrad høsten 2002 ga en kraftig økning i systemprisen i løpet av høsten 2002 og begynnelsen av vinteren 2002/2003. I januar 2003 var systemprisen i gjennomsnitt hele 52,4 øre/kWh. Selv om systemprisen ble betydelig redusert etter hvert som våren nærmet seg har den tørre og kalde høsten i 2002 og relativt lite tilsig gjennom 2002 og 2003, sammen med oppstartsproblemer i termiske verk i Sverige, preget prisene utover i 2003.

Den kraftige økningen i systemprisen høsten 2002 påvirket etter hvert sluttbrukerprisene⁹. I løpet av de

⁹ Normaltilsiget er definert som tilsiget i gjennomsnitt i de norske vannmagasinene for årene 1970-1999.

Spotmarkedspris på elektrisk kraft, uketall**Uke 1 2002 - uke 9 2004**

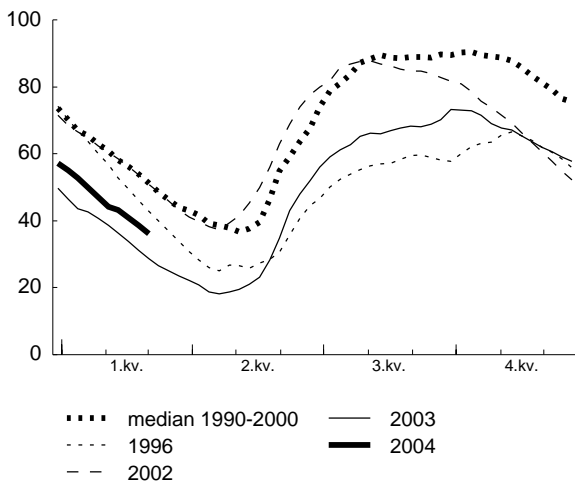
Øre per kWh

Kilde: Statnett Marked AS.

Fyllingsgrad i vannmagasinene**Uke 1 - uke 52**

Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

siste ukene i 2002 hadde de fleste husholdningene opplevd en kraftig prisoppgang på strøm. I følge den kvartalsvise kraftprisstatistikken var kraftprisen for husholdninger i gjennomsnitt hele 87,1 øre/kWh i 1. kvartal 2003, inklusive avgifter men uten nettleie. Etter hvert som våren nærmet seg med snøsmelting og lavere kraftforbruk fryktet man ikke lenger at vannmagasinene skulle tømmes. Dermed sank også strømprisene. I 2. kvartal var gjennomsnittlig kraftpris for husholdninger 45,3 øre/kWh, mens prisen i 3. og 4. kvartal var henholdsvis 44,3 og 49,9 øre/kWh. Gjennomsnittlig kraftpris for hele 2003 var for husholdninger 61,6 øre/kWh, som er en økning på over 70 prosent fra året før. Nettleia er normalt langt mer stabil enn kraftprisen. Den økte fra 26,1 øre/kWh

inklusive merverdiavgift i 2002 til 28,4 øre/kWh i 2003. Total pris for kraft og nettleie inklusive avgifter var dermed 90 øre/kWh for husholdninger i fjor. I 2002 var prisen 61,8 øre/kWh.

De økte kraftprisene det siste året og fokus rundt dette har trolig også bidratt til at kundene er mer bevisst muligheten for å bytte kraftleverandør. I følge leverandørskifteundersøkelsen til Norges vassdrags- og energidirektorat skiftet om lag 442 000 strømkunder¹⁰ kraftleverandør i fjor. Det er 37 prosent mer enn i 2002.

I det finansielle kraftmarkedet handles kraft fremover i tid. Markedet forventer reduserte priser i de neste årene sammenlignet med fjoråret. Mens systemprisen for 2003 var 29,1 øre/kWh, er forwardprisen pr. 2. mars 2004 om lag 23 øre/kWh for 2005 og 26 øre/kWh for 2006.

Primærnæringene

Primærnæringene består av næringene jordbruk, skogbruk, fiske og fangst samt fiskeoppdrett. For jordbruket var 2003 et normalår, mens for skogbruk, fiskeoppdrett, fiske og fangst, som i stor grad produserer for eksport eller i konkurranse med importerte varer, var 2003 et vanskelig år. Kronen holdt seg sterk i deler av 2003 og presset førstehåndsprisene.

Foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser at produksjonen i primærnæringene under ett falt med 0,4 prosent fra 2002 til 2003, regnet i faste 2001-priser. Det er betydelig variasjon mellom de ulike næringene; mens produksjonen økte i jordbruk og fiskeoppdrett, sank den i skogbruk samt fiske- og fangst. Produktinnsatsen i primærnæringene økte med 1,9 prosent, og dette resulterte i en samlet nedgang i bruttoproduktet i faste priser på 3,0 prosent fra 2002 til 2003. De foreløpige tallene viser fortsatt nedgang i bruttoinvesteringene i fast realkapital, men nedgangen er vesentlig lavere fra 2002 til 2003 enn fra 2001 til 2002. Siste året var det investeringer innen jordbruk som falt, mens investeringene innen fiskeoppdrett samt fiske og fangst økte.

Sysselsettingen i primærnæringene er beregnet til 158,5 mill. timeverk i 2003, en reduksjon på 4,4 prosent fra foregående år. Det er nedgang i alle næringer. I absolutte tall står jordbruket for den største nedgangen fra 2002 til 2003, men prosentvis er nedgangen klart størst innen fiske og fangst. Selv om produksjonen falt noe, indikerer det betydelige fallet i utførte timeverk en økning i arbeidskraftproduktiviteten.

Hovedtallene for primærnæringene, unntatt skogbruk, er vist i tabellene for produksjon og faktoretterspørsel, mens hovedtallene for primærnæringsvarene, unntatt

⁹ Lengden på etterslepet avhenger av type kontrakter, se boks om dette.

¹⁰ Gjelder alle strømkunder, ikke bare husholdninger.

Økende strukturendringer i jordbruket

Eiendomsstrukturen i landbruket endres svært sakte, men antall driftsenheter (jordbruksbedrifter) går stadig nedover og er mer enn halvert siden 1979. I perioden 1979 - 1989 var den gjennomsnittlige årlige nedgangen 2,1 prosent, mens den økte til 2,9 prosent i perioden 1989 - 1999. Fra 1999 til 2003 akselererte nedleggingen av driftsenheter ytterligere, og det ble i denne perioden i gjennomsnitt lagt ned 3 000 per år, tilsvarende en årlig nedgang på 4,2 prosent. Også målt i absolutte tall er den årlige nedleggingen nå større enn på både 1980- og 1990-tallet. Det meste av jorda på de nedlagte driftsenhetene er fortsatt i bruk ved at den blir leid bort som tilleggsjord til andre.

Enkeltmannsforetak har vært og er fortsatt den dominerende måten å organisere jordbruksdrift på. Inntil 2002 medførte regelverket for viktige tilskuddordninger at det var økonomisk uinteressant å etablere samarbeid gjennom ulike selskapsdannelser, med ett viktig unntak: samarbeid i melkeproduksjon var den eneste formen for samarbeid mellom to eller flere brukere som var tilskuddsberettiget. Fra og med høsten 2002 er forskriften for produksjonstilskudd i jordbruket endret, blant annet for å tilrettelegge for økt samarbeid. Nå kan alle typer foretak i prinsippet motta tilskudd, uavhengig av hva slags plante- eller husdyrproduksjon som drives. Fra 2001 til 2002 økte antall "andre" foretak, hovedsakelig former for ansvarlige selskaper, fra 900 til 1 800.

I 2003 ble grensene for konsesjonsfri drift innen svine- og fjørfehold hevet med 50 prosent. Førrige endring av grensene skjedde i 1994. Det er grunn til å anta at dette fører til ytterligere strukturrasjonalisering innen disse produksjonene. Melkeproduksjonen er kvoteregulert. Kvotene ble satt opp med 1 prosent både i 2002 og 2003, og kvotetaket ble hevet begge år. Det har også vært muligheter for kjøp av begrenset tilleggskvotet. Innen melkeproduksjonen er trolig utviklingen av ulike samarbeidsformer av størst betydning for strukturen.

skogbruksvarer, er vist i tabellene for markedsutvikling. Forskjellen mellom produksjon i primærnæringene og produksjon av primærnæringsvarer henger sammen med at primærnæringene også produserer noen andre varer, og at noe av produksjonen av primærnæringsvarer finner sted i andre næringer.

Jordbruk og skogbruk

De naturgitte forholdene for jordbruk i Norge har i et historisk perspektiv avgrenset produksjonen til hjemmemarkedet, og næringen er avhengig av tilskudd og ulike former for beskyttelse dersom dagens produksjonsomfang skal opprettholdes. Ifølge målene for landbrukspolitikken skal jordbruket, i tillegg til å produsere helsemessig trygg mat, «produsere» fellesgoder som bosetting i distriktene, kulturlandskap og matvareberedskap. Imidlertid skal det legges vekt på at produsent- og forbrukerpriser på jordbruksvarer utvikler seg slik at forskjellene til våre naboland ikke øker, blant annet for å sikre norsk næringsmiddelindustri rimelige konkurransevilkår. Videre skal det stimuleres

Jordbruk, jakt og viltstell. Produksjon og faktoreterspørsel

Prosentvis endring fra året før

	Mrd.kr 2003	Volum		Pris	
		2002	2003	2002	2003
Produksjon	24,1	-0,2	0,6	0,8	2,5
Produktinnsats	13,5	3,0	-2,0	1,9	3,0
Bruttoprodukt	10,6	-4,0	4,0	-0,7	1,8
Bruttoinvesteringer	4,1	1,9	-13,8	-2,1	-0,7
Sysselsetting ¹	126,5	-3,9	-2,9

¹ Sysselsetting i mill. utførte timeverk.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Markedsutviklingen for jordbruksvarer, jakt og viltstell

Prosentvis endring fra året før

	Mrd.kr 2003	Volum		Pris	
		2002	2003	2002	2003
Produksjon	24,3	-0,3	0,5	0,7	2,5
Eksport	0,4	-11,6	1,1	13,4	-20,9
Hjemmeleveranser	24,0	-0,1	0,5	0,5	2,9
Import	4,6	4,7	12,6	-3,6	-1,3
Innenlandsk anvendelse	28,5	0,7	2,4	-0,1	2,1
Lagerendringer	0,8	-1,0	2,3
Innenlandsk etterspørsel	27,8	1,7	0,2	-0,3	1,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fiske, fangst og oppdrettsnæringen. Produksjon og faktoreterspørsel

Prosentvis endring fra året før

	Mrd.kr 2003	Volum		Pris	
		2002	2003	2002	2003
Produksjon	19,5	9,0	0,0	-9,6	-10,8
Produktinnsats	14,7	8,3	6,5	-0,8	0,8
Bruttoprodukt	4,8	9,9	-8,6	-21,2	-35,6
Bruttoinvesteringer	2,9	-30,6	22,2	-2,9	-3,8
Sysselsetting ¹	24,7	-0,4	-10,5

¹ Sysselsetting i mill. utførte timeverk.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Markedsutviklingen for fiske, fangst og oppdrettsnæringen

Prosentvis endring fra året før

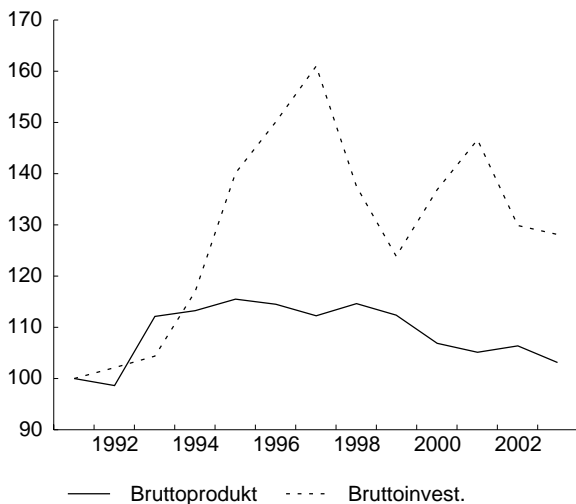
	Mrd.kr 2003	Volum		Pris	
		2002	2003	2002	2003
Produksjon	19,0	9,0	0,4	-9,7	-10,9
Eksport	8,6	3,7	17,2	-9,8	-9,5
Hjemmeleveranser	10,4	12,5	-10,0	-9,6	-12,0
Import	0,7	-23,6	-41,6	10,6	-10,2
Innenlandsk anvendelse	11,0	8,6	-12,4	-8,1	-12,3
Lagerendringer	1,4	8,4	2,2
Innenlandsk etterspørsel	9,7	0,2	-15,9	-8,5	-12,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

til satsing på tilleggsnæringer som et supplement til tradisjonelt jordbruk.

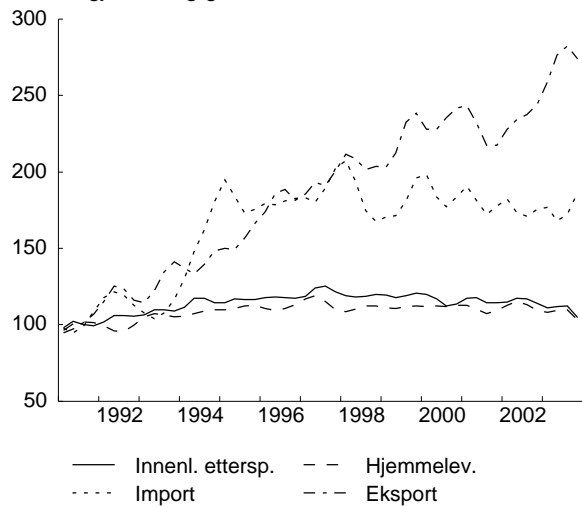
For de viktigste planteproduktene var 2003 et gjennomsnittså, og for husdyrprodukter unngikk en nevneverdig overproduksjon. Målt i faste priser indikerer de foreløpige tallene fra nasjonalregnskapet at produksjonen i jordbruket økte svakt fra 2002 til 2003. Videre er prisene på solgte varer anslått å øke med 2,5 prosent, mens produktinnsatsen i faste priser falt med 2,0 prosent. Samlet førte dette til en økning i brutto-

Produksjon og investering i primærnæringene
1991=100

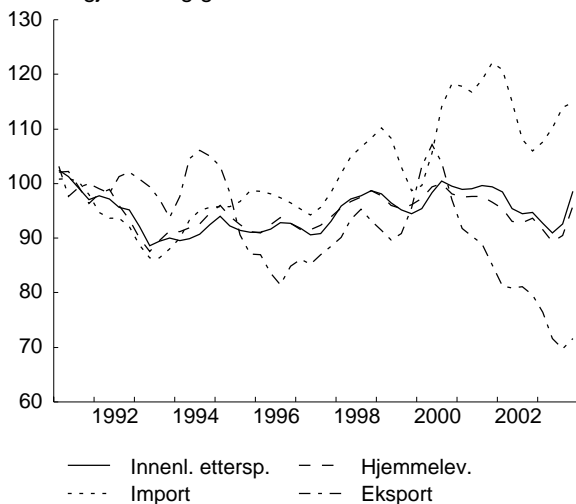
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Volumutviklingen for varer fra primærnæringene
Sesongjustert og glattet. 1991=100

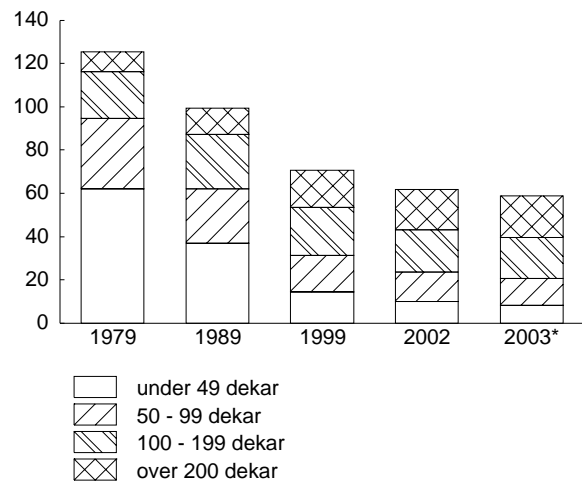
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Prisutviklingen for varer fra primærnæringene
Sesongjustert og glattet. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Antall driftsenheter (i tusen) i jordbruket, etter størrelsen på jordbruksarealet i drift

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

produktet på 4,0 prosent fra 2002 til 2003, mot en nedgang på 4,0 prosent fra 2001 til 2002, målt i faste priser. I 2003 utgjorde jordbrukets bruttoprodukt knapt 0,7 prosent av bruttonasjonalproduktet. Bruttoinvesteringene i jordbruket er anslått å falle med 13,8 prosent fra 2002 til 2003. Noe av årsaken kan være at leasing av maskiner og bruk av maskinentreprenører øker.

Sysselsettingen i jordbruket målt i timeverk falt med 2,9 prosent fra 2002 til 2003, og utgjorde 4,1 prosent av landets totale sysselsetting. Sysselsettingen i jordbruket har vært synkende over mange år. Økt produksjon og synkende sysselsetting indikerer økt arbeidsproduktivitet, og produksjonen per utførte timeverk økte med 3,6 prosent fra 2002 til 2003. En forklaring på økningen kan være den betydelige nedleggingen av små driftsenheter (bedrifter) som finner sted, med den

følge at stadig mer av produksjonen foregår på relativt store og mer rasjonelt drevne enheter.

Jordbruksoppgjøret 2003 førte til relativt små tillegg. Dette må ses i lys av den generelle økonomiske politikken, som la opp til lav lønnsvekst og stramme budsjetter for å bedre konkurransevnen til norsk næringsliv. Avtaleprisene ble økt med til sammen 200 mill. kroner. Storfekjøtt fikk størst økning med kr 1,90 per kg, men samtidig ble grunntilskuddet per kg redusert nesten tilsvarende. Det hadde vært underdekning av storfekjøtt i det norske markedet, og det ble antatt at markedet ville tåle en prisøkning. For annet kjøtt ble avtaleprisene ikke endret, mens det for melk, egg, poteter, frukt og grønnsaker ble avtalt prisøkninger på 0,5 - 2 prosent. Avtaleprisene for korn ble redusert med kr 0,03 per kg. Som en følge av dette er det anslått en tilsvarende nedgang i kraftfôrprisen.

Bevilgningene til gjennomføring av avtalen ble redusert med 275 mill. kroner, men på grunn av tidligere innsparinger kan det i tillegg disponeres 155 mill. kroner. Det er lagt til grunn i avtalen at el-avgiften fases ut over 5 år. Prognoser fra Budsjettnemda for jordbruket viser en økning i vederlag per årsverk til arbeid og egenkapital fra 2002 til 2003 på kr 17 800. De viktigste årsakene er rentereduksjon og redusert sysselsetting i næringen. I tillegg til priser og tilskudd omfattet jordbruksavtalen i 2003 også enkelte mer prinsipielle endringer; bevilgningene over statsbudsjettet skal heretter følge kalenderåret. Det medførte at bevilgninger avtalt i 2002 ble forlenget ut 2003 og at 2003-avtalen gjelder for budsjettåret 2004. Avtaleprisene skal fortsatt følge avtaleåret 01.07. - 30.06. Det ble også avtalt å ta ut av jordbruksavtalen en del ordninger som ikke direkte påvirker inntekstmulighetene for driftsenhetene i jordbruket. Ordninger tilsvarende 463 mill. kroner er derfor overført til Landbruksdepartementets ordinære budsjett.

2003 var et år preget av lav aktivitet i skogbruket. Foreløpige tall fra tømmermålingen viser en avvikning på 6,7 mill m³, som er 7 prosent lavere enn i 2002 og den laveste siden midten av 1970-tallet. Vanskelig konkurranse situasjon for industrien og import av tømmer ga til dels nedgang i tømmerprisene, men mot slutten av 2003 økte prisene noe. Høye strømpriser vinteren 2003 resulterte i økt vedavvikning. I statsbudsjettet 2003 ble tilskudd til investeringer i skogkultur fjernet. En økning av skattefordelen ved bruk av skogavgift skal kompensere for deler av bortfallet av tilskudd. En indikasjon på følgene av denne omleggingen er at salget av skogplanter falt med 27 prosent fra 2002 til 2003.

De foreløpige nasjonalregnskapstallene viser at produksjonen i skogbruket, målt i faste priser, falt med nesten 6 prosent fra 2002 til 2003. Også fra 2001 til 2002 var det en betydelig produksjonsnedgang. For siste året er fallet i prisene beregnet til 3,5 prosent. Målt i faste priser er produktinnsatsen også anslått å falle med knapt 6 prosent fra 2002 til 2003. Fallet i skogbrukets bruttoprodukt ble dermed også om lag 6 prosent i denne perioden. Anslaget for bruttoinvesteringer i skogbruket viser en svak nedgang fra 2002 til 2003.

Fiske, fangst og fiskeoppdrett

2003 og delvis også 2002 har vært vanskelige år for fiske, fangst og fiskeoppdrett. En generell svikt i markedene og en sterk norsk krone har økt presset på inntektssiden. I forhold til de viktigste handelsvalutaer for fiskeprodukter (euro, US dollar og yen) styrket kronen seg kraftig i 2002, og kursen holdt seg på et høyt nivå i første del av 2003.

Ifølge foreløpige tall minket fangstmengden av de viktigste fiskeslagene innen de tradisjonelle havfiskeri-

ene med 7 prosent fra 2002 til 2003, mens første-håndsverdien av fangsten sank med hele 20 prosent eller 2,2 milliarder kroner. Prisnedgangen rammet alle de viktige fiskeslagene. Loddekvotene ble redusert med vel 40 prosent fra 2002 til 2003. For de andre fiskeslagene var det relativt små endringer i kvotene.

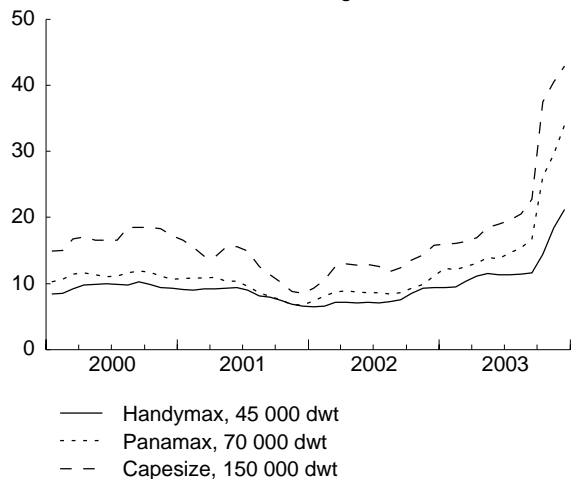
Målt i faste priser indikerer tallene fra nasjonalregnskapet et fall i produksjonen i fiske- og fangstnæringen på 13,6 prosent fra 2002 til 2003. I samme tidsrom har også produktinnsatsen falt 13,6 prosent, og dette resulterer i en tilsvarende nedgang i bruttoproduktet. På 1990-tallet og fram til 2001 varierte bruttoinvesteringene fra år til år, men trenden var stigende. I denne perioden foregikk det en betydelig fornying av fiskeflåten og kjøp av kvoter. Fra 2001 til 2002 falt investeringene kraftig for så å øke igjen fra 2002 til 2003. Nivået i 2003 er likevel bare halvparten av nivået i 2001. Det lave nivået i 2002 og 2003 må ses i lys av den vanskelige økonomien i næringen disse årene. Målt i timeverk sank sysselsettingen i fiske- og fangstnæringen med 11,6 prosent fra 2002 til 2003. Nedgangen henger trolig sammen med det reduserte fisket.

Oppdrettsnæringen har delvis slitt med de samme problemene som tradisjonelt fiske og fangst. Næringen er meget avhengig av eksport, og den sterke norske kronen i 2002 og deler av 2003 hadde negativ effekt på konkurransekraften til norske lakse- og ørretprodukter. Eksportert mengde har likevel fortsatt å øke, men gjennomsnittsprisen på fersk laks, som er den viktigste eksportvaren, har falt hvert år etter 2000. For frossetlaks og ørret er det registrert en svak økning i eksportprisene fra 2002 til 2003. Den såkalte lakseavtalen med EU, inngått i 1997, ble etter flere midletidige forlengelser opphevet i 2003. Avtalen inneholdt bestemmelser om blant annet eksportavgift, kvantum som kunne eksporteres og minstepris. Vedtaket innebærer at det ikke vil iverksettes nye dumpingundersøkelser fra EUs side før mai 2004, såfremt det ikke oppstår endrede forutsetninger. Derimot har EU høsten 2003, på grunnlag av dumpinganklager framsatt av finsk oppdrettsnæring, innført straffetoll på norsk regnbueørret.

De foreløpige nasjonalregnskapstallene viser at produksjonen i fiskeoppdrett, målt i faste priser, økte med nesten 16 prosent fra 2002 til 2003. Fra 2001 til 2002 var den tilsvarende økningen 7,3 prosent, mens det var nedgang fra 2000 til 2001. Fra 2002 til 2003 er fallet i prisene beregnet til 9,2 prosent. Målt i faste priser er produktinnsatsen anslått å øke med 15,9 prosent fra 2002 til 2003. Dette gir en tilsvarende relativ økning i bruttoproduktet. Imidlertid, regnet i løpende priser er bruttoproduktet for næringen svakt negativt for 2003. Bruttoinvesteringer i fiskeoppdrett viser en økning på 16 prosent fra 2002 til 2003. Anslaget framkommer ved framskriving basert på

Utvikling i fraktrater for frakt av tørrbulk. 2000 - 2003 Basert på noteringer i US dollar

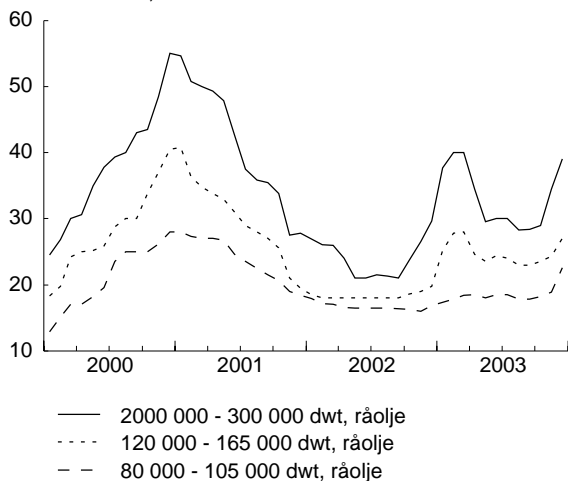
Tørrbulkindekser, tidsbefraktning. Worldscale

Kilde: Fearnleys Monthly.

Utvikling i fraktrater for frakt av olje. 2000 - 2003 Basert på noteringer i US dollar

Tankindekser, turfrakter. Worldscale

Kilde: Lloyd's Ship Manager.

produksjonen og er usikkert. Målt i timeverk sank sysselsettingen med 7,4 prosent. Den beregnede økningen i produksjonen per utførte timeverk ble dermed på hele 25 prosent.

Utenriks sjøfart

Utenriks sjøfart hadde en vekst i samlet produksjon i 2003 målt i løpende priser på 3,3 prosent i forhold til nivået året før. Veksten skyldes hovedsakelig en positiv prisutvikling på 5,9 prosent, som kan relateres til en positiv rateutvikling innenfor både tank- og tørrlastmarkedet. Volumet av samlet produksjon ble redusert med 2,5 prosent totalt for året. Bruttoproduktet i løpende priser var 2,7 prosent lavere i 2003 enn året før.

Rateutviklingen gjennom året i tankmarkedet i 2003 kjennetegnes av store svingninger. Veksten totalt sett gjennom året viste seg likevel å bli sterk. De tre stør-

Kort om utenriks sjøfart

Utenriks sjøfart er en internasjonal næring. Et skip kan eies av et selskap i ett land, drives av et selskap i et annet land, og være registrert i et tredje. Eierstrukturen er ofte kompleks, og bidrar til at det i praksis er vanskelig å avgrense norsk utenriks sjøfart. Nasjonalregnskapet regner inntekter og utgifter knyttet til driften av et skip som driftsinntekter og -utgifter for Norge dersom operatøren av skipet er norsk. Norske selskapers inntekter knyttet til utleie av skip til norske eller utenlandske selskap, ved såkalt tidsbefraktning (t/c=timecharter) eller bareboatbefraktning, regnes også som norsk produksjon. Norske selskapers datterselskap i utlandet, som ofte står for driften av selskapets skip, regnes ikke som norske selskaper, og bidrar derfor ikke til norsk produksjon.

Når det gjelder skipets nasjonalitet bestemmes denne ut ifra nasjonaliteten til skipets eier. Som hovedprinsipp skal den norske eierandelen være minst 50 prosent for at skipet skal regnes som norsk. Dette gjelder uavhengig av hvilket flagg skipet seiler under.

Utenriks sjøfart. Produksjon og faktoretterspørsmål. 2002- 2003 Prosentvis endring fra året før

	Mrd.kr		Volum		Pris	
	2002	2003	2002	2003	2002	2003
Produksjon	-13,4	3,3	-6,4	-2,5	-7,5	5,9
Produktinnsats	-15,3	6,2	-6,4	-2,5	-9,4	8,9
Bruttoprodukt	-9,4	-2,7	-6,4	-2,5	-3,1	-0,2
Bruttoinvesteringer	-41,3	-18,5	-38,2	-18,2	-5,0	-0,4
Sysselsetting	78,7 ¹	77,2 ¹	0,1 ¹	-2,0 ¹	-0,9 ²	-0,6 ²

¹ Total sysselsetting i millioner utførte timeverk.

² Lønnskostnader per lønnstakertimeverk.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ste skipsgruppene VLCC, Suezmax og Aframax opplevde alle høye rater i starten på året, en noe roligere periode rundt sommeren, mens ratene igjen tok seg opp mot slutten av året. Årsaker til den sterke veksten skyldes i hovedsak eksterne faktorer utenfor selve tankmarkedet. Etterspørselen etter olje på verdensbasis økte med 2,0 prosent, mens tilbudssiden ble påvirket av krigen i Irak og streik i Venezuela.

Den sterke økonomiske veksten i Asia, fortrinnsvis i Kina, har fortsatt inn i år 2003. Særlig er det økt vekst i stålindustrien som bidrar. Markedet for tørrlast opplevde i 2003 av den grunn en rekordhøy rateutvikling. Skip i gruppene Capesize, Panamax og Handysize har gjennom året opplevd stigende rater og en svært sterk avslutning i årets siste kvartal. Utvikling i delindekser på skipsgrupper viser på årlig basis en vekst for Capesize opp 190 prosent, Panamax opp 158 prosent og Handymax opp 165 prosent.

I løpet av årets tre første kvartaler ble den norskeide utenriksflåten redusert med 48 skip og 2,7 millioner dødvekttonn (dwt) ifølge Rederiforbundet. Verdien av

den norske utenriksflåten var ved utgangen av 4. kvartal på 19,7 mrd. amerikanske dollar, en vekst på 1,4 mrd. amerikanske dollar gjennom året. I den norske flåten, som består av norsk- og utenlandsregistrerte skip, holdt andelen norskregistrerte skip seg på om lag samme nivå som i 2002.

Sammensetningen av den norske utenriksflåten endret seg lite i løpet av år 2003. Kjemikalietankskip, oljetankskip, bulkskip og offshore serviceskip er de dominerende skipstypene. I antall er tørrlastskipene den desidert største gruppen med 41,6 prosent av totalen. Målt i dødvekttonn er oljetankflåten størst med 37,4 prosent. I verdi utgjør offshore serviceskip den største gruppen med 17,4 prosent av totalverdien. Oljetankskip og andre tørrlastskip har andeler på respektive 14,5 og 13,0 prosent, mens kjemikalietankskipene utgjør 12,7 prosent av totalverdien.

I utenriks sjøfart ble det foretatt bruttoinvesteringer i fast realkapital for 5,5 milliarder kroner i 2003. Målt i faste priser tilsvarer dette en nedgang på 18,2 prosent fra året før.

Sysselsettingen i næringen falt i løpet av året. Antall sysselsatte selvstendige og lønnstakere for 2003 er foreløpig beregnet til 42 400, mot 43 100 i 2002. Tall fra Rederiforbundet tyder på at andelen utlendinger på norske skip nå har stabilisert seg, endog økt noe, etter en fallende tendens årene før.

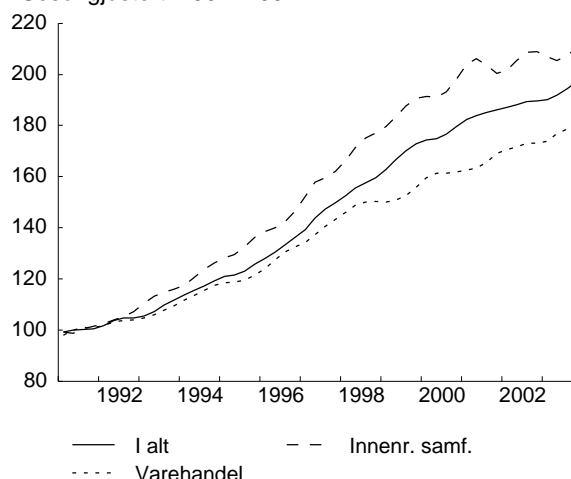
Private tjenesteytende næringer, Fastlands-Norge

De private tjenesteytende næringenes andel av bruttonasjonalproduktet for Fastlands-Norge var på 45 prosent i 2003. Denne andelen har stort sett vært stigende de senere årene, og var til sammenligning 41,9 prosent i 1990.

I følge foreløpige nasjonalregnskapstall bidro utviklingen for private tjenesteytende næringer i fastlandsøkonomien til å trekke veksten i BNP for Fastlands-Norge opp i 2003. Målt i faste priser økte bruttoproduktet i private tjenesteytende næringer med 3,2 prosent fra 2002 til 2003, mens tilsvarende vekst for Fastlands-Norge var 0,7 prosent. I 2003 var det spesielt foretningmessig tjenesteyting og varehandel som bidro til veksten, mens hotell og restaurant og en del transportnæringer trakk veksten ned.

Tallet på sysselsatte i de private tjenesteytende næringene økte svakt sammenlignet med fjoråret, mens bruken av arbeidskraft målt i timeverk holdt seg på samme nivå som året før. De foreløpige nasjonalregnskapstallene tyder dermed på at veksten i arbeidsproduktiviteten fortsatte også i 2003. Dette har vært trenden siden slutten av 90-tallet. Lønnsomheten økte også i de private tjenesteytende næringene i 2003. Det

Produksjon i privat tjenesteyting, Fastlands-Norge utenom boligjenester
Sesongjustert. 1991=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

var foretningmessig tjenesteyting som bidro mest til veksten.

Foretningmessig tjenesteyting bidrar med vel 22 prosent av produksjonen i de private tjenesteytende næringene. Næringen hadde en sterk vekst på slutten av 90-tallet og inn i dette århundret. De foreløpige tallene for 2002 tyder på at produksjonen holdt seg på om lag samme nivå som i 2001, mens den økte noe i 2003. Det var spesielt eiendom- og IT bransjen som bidrar til denne utviklingen. Sysselsettingen målt ved timeverk utført av selvstendige og lønnstakere, falt med 1,7 prosent i 2002 og holdt seg på samme nivå i 2003.

Innen varehandelsnæringen økte produksjonen målt i faste priser med 3,3 prosent i 2003. Bruttoproduktet målt i faste priser økte med 4 prosent. Sysselsettingen målt ved timeverk utført av selvstendige og lønnstakere, økte med 1,8 prosent. Til sammenligning økte produksjonen med 4,2 prosent i 2002, mens timeverksbruken var uendret fra året før. De foreløpige tallene tyder på at handelsavansene økte med rundt én prosent i 2002, mens de var stabile for 2003.

Post- og telenæringen viste en moderat vekst i 2003. Bruttoproduktet målt i faste priser økte med 1,2 prosent. Prisveksten i næringen viser en nedgang på 0,3 prosent sammenlignet med 2002.

Målt i faste priser viste produksjonen i næringen jernbane og sporvei en nedgang på 2,9 prosent. Dette er en noe svakere nedgang enn året før. Nedgangen var sterkest i persontrafikken, noe som har vært trenden de senere årene. Foreløpige tall for prisutviklingen viser en økning på 0,8 prosent.

Private tjenesteytende næringer, Fastlands-Norge

	Mrd. kr ¹ 2003	Produksjon				Sysselsetting			
		Volum		Pris		Nivå ²		Utvikling	
		2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003
Varehandel	235,3	3,9	3,1	1,1	-1,1	441,1	448,2	-0,1	1,6
Hotell- og restaurantvirksomhet	43,0	-1,0	-2,8	4,1	2,7	80,6	79,3	-1,0	-1,6
Innenriks sjøfart	8,7	7,2	5,4	1,8	-3,9	13,5	13,7	7,9	1,2
Transport ellers	126,6	-0,2	-2,9	2,7	1,1	149,9	145,0	-1,1	-3,3
Post- og telekommunikasjon	77,1	3,6	3,4	2,2	0,2	55,6	53,4	-5,4	-3,9
Finansiell tjenesteyting	81,7	1,7	4,0	1,3	0,3	71,5	70,0	-0,5	-2,1
Forretningsmessig tjenesteyting	269,0	0,8	3,7	1,4	0,9	301,3	301,4	-1,7	0,0
Personlig tjenesteyting	117,8	5,9	5,6	2,1	2,4	213,9	217,7	1,4	1,8
Sum private tjenesteytende næringer	959,2								

¹ Nivå tall i løpende priser.

² Millioner utførte timeverk, lønnstakere og selvstendige.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Produksjonen i næringen annen landtransport målt i faste priser sank med 0,5 prosent. Tjenester tilknyttet transport viste en produksjonsnedgang i volum på 4,5 prosent sammenlignet med året før. I 2002 viste næringen en økning i produksjonen i volum på 1,7 prosent.

SAS, som er den dominerende aktøren i luftfartsnæringen, sliter fortsatt med svært dårlige resultater. For året 2003 hadde SAS konsernet et underskudd på 1,4 milliarder kroner, sammenlignet med et underskudd på 450 millioner kroner i 2002. Dette preger næringens utvikling i Norge, og foreløpige tall for luftfartsnæringen i 2003 viser en nedgang i produksjonen målt i faste priser på 3,3 prosent sammenlignet med året før.

Studerer vi kvartalsforløpet for produksjonen i finansnæringen, ser vi at det var særlig siste halvår av 2003 som bidro til en positiv utvikling. Målt i faste priser viser foreløpige tall en økning i produksjonen på 4 prosent. Veksten skyldes i hovedsak økt utlåns- og innskuddsvekst i bankene, men også økt volum på skadeforsikringssiden. Produksjonen målt i løpende verdi økte med 4,3 prosent, mens prisen på produksjonen vokser med 0,3 prosent fra 2002 til 2003. Den svake prisveksten kommer hovedsakelig som følge av redusert rentemargin på bankenes utlån og innskuddsbeholdning. Prisen på forsikringstjenestene og de betalte banktjenestene drar imidlertid i motsatt retning.

Samtidig med økt produksjonen har finansnæringen effektivisert driften fra 2002 til 2003. Antall sysselsatte personer har blitt redusert med 1,8 prosent, mens antall timeverk har gått ned med 2,1 prosent.